

TARIM ALANINDAKİ ÖZELLEŞTİRMELER

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan enkaz üzerinde 1923 yılında kurulduğunda, kanla kazanılan siyasi bağımsızlığı pekiştirmek için ekonomik bağımsızlığını sağlamaya yöneldi. Ekonomik bağımsızlık, sanayileşmekten ve de tarımın modernleştirilmesinden geçtiği için, özel sermayenin yeterli birikimi olmaması nedeniyle 1930'lara kadar uzanan liberal dönem bir yana bırakılarak, 1929 Dünya Krizi'nin de etkisiyle bir devlet politikası olarak uygulanan "devletçilik" sayesinde, bir taraftan hızla güçlü bir sanayi oluşturuldu, diğer taraftan uluslaşma sürecinde önemli aşamalar gerçekleştirildi.

1923 yılından 1938 yılına kadar ki dönemde, Lozan Antlaşması ile Osmanlı borçlarının bir bölümü devralındı ve düzenli olarak ödendi. Duyun-u Umumiye kaldırıldı ve Reji İdaresi tasfiye edildi. Cumhuriyet düşmanı ve bölücü akımların ayaklanmalarına karşı başarıyla mücadele edildi. Yabancı şirketlerin elindeki birçok işletme devletleştirildi, yoğun kamulaştırmalar yapıldı. Yeni KİT'ler kurularak, bir çok alanda sanayi yatırımları gerçekleştirildi ve Bankacılık sektörü güçlendirildi. Eğitim ve sağlık alanında büyük başarılar elde edilerek, kitleselleşmeleri sağlandı. Tarımda önemli gelişmeler yaşandı ve dışarıya bağımlılık kaldırıldı. Bu büyük başarıların tümü, 1927 tarım buhranına ve 1929 Dünya buhranına karşın, "borçlanmadan, denk bütçelerle ve ulusal kaynaklarla" gerçekleştirildi.

Bu dönemin fedakar insanların dışlerinden tırnaklarından artırarak çok haklı nedenlerle yarattıkları "kamu kurum ve kuruluşları ve kamusal hizmet alanları", bugün IMF'nin, Dünya Bankası'nın, Dünya Ticaret Örgütü'nün, Avrupa Birliği'nin ve ABD'nin istekleri doğrultusunda "özelleştiriliyor". Niçin?

Özelleştirme sürecini **iki boyutta** inceleyebiliriz. Birinci boyut, "**neyin ne kadar özelleştirildiğidir**" ve bunu özelleştirilen işletmelerin sayısı ve kamu sektöründeki kalan ağırlığını dikkate alarak saptayabiliriz. İkinci boyut ise, "**özelleştirmenin ulusal ekonomiye ve topluma ne getirdiğidir**" ve bunu saptamak daha karmaşık ve sonuçlarının zamana bağlı olması ve değerlendirmelerin yargıya dayalı olması nedeniyle daha zordur.

Tarım sektörünü konu alan bu bildiride birinci boyut yanında, ağırlıklı olarak ikinci boyut incelenecektir. Özelleştirmenin sonuçları; "Küreselleşme", "Özelleştirme", "Yerelleşme", "Yeni Dünya Düzeni", "Yeniden Yapılanma", "Devletin Küçültülmesi", "Yönetişim", "Ulusal Program", "Tarım Reformu", "Sözleşmeli Üreticilik" ve "Reel Sektör" gibi anlamları toplumsal kesimlere göre farklılaşan "**sihirli sözcükler**" tanımlanarak değerlendirilecek ve "**özelleştirmenin felsefesi**" ortaya konulacaktır.

2. Küreselleşme Süreci ve Türkiye

Küreselleşme, günümüzün bir olgusu olmasının ötesinde, bir süreç ve dinamik olarak tarihsel gelişimi içerisinde incelenirse, Türkiye'nin küreselleşme içindeki yeri ve rolü sağlıklı değerlendirilebilir.

"Küreselleşme", bir başka deyişle "Globalleşme"; günümüzün bir gerçekliği olmakla birlikte, insanlık tarihinin daha önceki dönemlerinde de ortaya atılmış bir özlem, hatta bir gerçekliktir. Küreselleşmeci eğilimlerin her biri, **'kendisine özgü bir iktidar yapılanması öngörmekte'** ve bu iktidarın belirlediği **'egemenlik kavramına göre biçimlenmiş bir dünya'** amaçlamaktadır. Farklılığı yaratan ise, **"ne türde, hangi nitelikte bir küreselleşme"** amaçlandığıdır ve bu bağlamda sorulacak sorular şunlardır: **"Kimin iktidarında küreselleşiyoruz ve küreselleşmenin ideolojisi nedir?"**¹

"Küreselleşme"yi, en kısa ve doğru biçimde, **"Batı'nın gerek altyapısal gerekse üstyapısal etkisini bütün dünyaya yayması"** biçimde tanımlayabiliriz. Batı'nın yayılarak kendi verileri içinde dünyayı yeniden örgütlemesi ve sonunda bir "Dünya sistemi" durumuna yükselmesi, günümüze değin 1490, 1890 ve 1990 yıllarında ortaya çıkmıştır.² "Küreselleşme", yeni bir olgu değil, yeni bir terimdir. Terimin değişmesi, Emperyalizm denilen olguya saygınlık kazandırma, emperyalizm karşısında çaresizlik yaratma çabasıdır.³

1450'lerde başlayan ve 1490'larda gelişen "birinci küreselleşme" sürecinde, Osmanlı İmparatorluğu, "yeni dünya" ve "yeni çağa" göre politikalar geliştirememesinin bedelini çöküş sürecine girerek ödemiştir.

1890 yılıyla simgeleşen "ikinci küreselleşme" sürecinde, Osmanlı Devleti o dönem koşulları ve ölçüleriyle küreselleşme süreciyle tanışmıştır. 1606, 1774 ve 1838 anlaşmalarıyla yaşanan yenileşme hareketleri ve reformlar, ulusal ekonominin ve burjuvazinin doğal seyri içinde oluşması koşullarını engellemiş; devletin siyasal ve toplumsal yapısındaki iç dinamiğin bağımsızlığının sona ermesi⁴, **"Küreselleşen Batı'nın yani Kapitalizmin/Emperyalizmin yeni sömürgesi olma ve bağımsızlığını kaybederek parçalanma"** sonucunu doğurmuştur.

1920'li yılların krizini İkinci Dünya Savaşı ve **"ileri demokrasi ve refah devleti"** ile aşan, İkinci Paylaşım Savaşı sonrası dünya ekonomisini yönlendirecek IMF ve Dünya Bankası gibi kurumları kuran, 1970'li yıllardaki krizi ileri demokrasi ve refah devleti unsurlarına bağlayarak 1990'lı yıllarda hızlanan "Üçüncü Küreselleşme" süreci, etkinlik alanları genişleyen uluslararası-ulusötesi iktisadi güç odaklarının, tek kutuplaşan dünyada rakipsiz kalan siyasal üstünlüklerinin ve iktidarlarının asıl dayanağını oluşturmak ve bu iktidarın hizmet ettiği temel çıkarı temsil etmeyi amaçlamaktadır ve doğal olarak etki alanında Türkiye vardır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde 1970'li yılların başında ortaya çıkan kriz ve bunalım, sermayenin ulusötesi yapısı nedeniyle bu ülkelerle sınırlı kalmamış,

¹ IŞIKLI, Alpaslan, "Emek Yanlısı Politikalar" Oturumu Bildirisi, **Emek Politikaları Sempozyumu (24-25 Mart 2001-Ankara)**, Emek Platformu - TMMOB Yayını, s. 51.

² ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, AÜSBF Yayını, Ankara, 1998 (Güncelleştirilmiş İkinci Basım), s.6.

³ BORATAV, Korkut, "Ekonomi ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ed. Işık KANSU, KİGEM Yayını, Ankara, 1996, s. 20.

⁴ GÜVENÇ, Nazım, **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yayınları, İstanbul, 1998, s.201-203.

sermaye kendi bunalımını, bunalımın kaynağı olan piyasa mekanizmalarını genişleterek aşmaya çalışmıştır. 1929 bunalımının Keynesyen politikalarla ve devlet müdahaleleri ile aşılması sonrası ortaya çıkan “refah devleti-sosyal devlet” uygulamalarının getirdiği kazanımlar, 1970’li yıllarda ortaya çıkan krizin nedeni sayılmıştır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerde kamusal mekanizmaların işleyiş alanını kendi lehine daraltan piyasa mekanizmaları, aynı operasyonu “küreselleşme süreci” ile tüm dünyaya yaygınlaştırmıştır.⁵ “Yeni Dünya Düzeni” olarak da adlandırılan bu süreç, mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtarılması ve üretken sermayenin dünyanın her köşesinde en karlı alanların devlet tekelinden arındırılarak kendisine açılmasını amaçlamaktadır. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde kendisine yer arayan ulusötesi sermaye, bu ülkelerde hemen her kârlı alanın devlet hizmeti olarak kendisine büyük ölçüde kapalı olması nedeniyle, IMF ve Dünya Bankası’nı devreye sokarak “*ekonomik istikrar programları*” ve “*yapısal uyum kredileri-projeleri*” ile mevcut yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda dönüştürme uğraşısına girmiştir.

Küreselleşme iki yanı keskin bir bıçak gibidir. Her şey sürecin hangi zeminde ya da hangi dinamiğin etkisi altında gerçekleştiğine bağlıdır. Süreci ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde; Türkiye’nin tarihsel gelişiminde toplumun iç dinamiği son çözümlemede hep asıl belirleyici olmuş, dış dinamikler ancak belirli dönemlerde, belirli konjonktürlerde sınırlı ama asla kalıcı olmayan bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Türkiye’nin rolünü, “*küresel dış dinamikler*” mi, yoksa “*ulusal iç dinamikler*” mi belirleyecektir? Dış dinamiklerin dayatmalarına karşı, iç dinamiklerin tutumu ve yönlendirme gücü ne olacaktır?

Siyasal düzlemde hükümetler Batı’ya ne kadar boyun eğerse eğsinler, *Batı’nın boynuna geçirmek istediği boyunduruğu Kurtuluş Savaşı ile parçalayıp atmış bir ülkede Atatürk döneminde atılan temeller ve girilen tarihsel yön, Türkiye’nin “bağımsız bir iç dinamiğe sahip olmasını”* olanaklı kılmıştır. Batı’nın Atatürk’e ve Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı aldığı tavır, askeri ve siyasi bozgunun ötesinde, zaman zaman saptırılsa ya da bastırılsa bile, bu “*bağımsızlıklı ruhun*” yerleşmiş olmasıdır.

Bu bağlamda; üçüncü küreselleşme Tanzimat Batıcılığı çizgisinde ve dış dinamiğin belirleyiciliği altında gerçekleşecekse sonuç “*emperyalizmin yeni sömürgesi olmak*”; bağımsız Batılaşmacılık çizgisinde ve iç dinamiğin etkisi altında, bağımsız irade ile gerçekleştirilecekse sonuç “*çağdaşlaşmak*” olacaktır. Karar ise, her türlü iç ve dış dayatma ve yönlendirmelere karşın, Türk Ulusu’nca verilecektir.

3. Küreselleşme / Özelleştirme Sürecinde Devletin Değişen / Değiştirilen Rolü

Birbirinin zıttı olarak sunulan iki kavramdan bahsedelim: “**Devletleştirme ve Özelleştirme**”. Devletleştirmeyi “sosyalist”, özeleştirmeyi “kapitalist” bir yöntem olarak savunmak doğru ve gerçekçi değildir. 1980’lerden sonra özelleştirme rüzgarlarının estiği ve tüm dünyaya yayıldığı gelişmiş kapitalist ülkelerde, 1945’ler sonrası devletleştirme rüzgarları esmiştir. AB’nin önde gelen sanayileşmiş ülkeleri, özelleştirme ile değil, güçlü bir kamu sektörü ve devletleştirme-millileştirme politikaları

⁵ GÜLER, Birgül Ayman, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi (Yapısal Uyarılama Politikaları)**, TODAİE Yayını, Ankara, 1996, s. 3.

ile güçlü bir sınıai yapıya sahip olmuşlardır. Özelleştirmenin “amaç mı, araç mı” olduğu tartışmalarının yanıtı, özelleştirmenin bir araç olduğudur. Tıpkı, gelişmiş ülkelerin günümüzde bile gerektiğinde kullandığı ekonomik bir araç olan Devletleştirme gibi.

Bu saptama, özelleştirmenin “ideolojik” boyutunun olmadığını göstermemektedir. Aksine, “Tarihin Sonu” ve “İdeolojiler Öldü” söylemleriyle her türlü farklı düşüncenin bastırılmaya çalışıldığı ve özelleştirmeye karşı çıkışın ideolojik bir tavır olarak gösterildiği bir süreçte, özelleştirmenin “*yalnızca ekonomiyi düzelterek teknik bir araç mı, yoksa dünya egemenliği isteyen bir ideolojinin devletleri dönüştürmesinin temel araçlarından biri mi olduğunu*” tartışmadan, özelleştirme sürecinin anlaşılabilirliğine inanmıyorum.

Devletin ekonomi içinde girişimci olarak yer almasının gerekliliği ve üstlenmesi gereken roller, iktisadi düşünce akımlarının sürekli tartışma konusu olmuş, teorik tartışmalar dışında, Devletin ekonomiye girişimci olarak katılması veya çekilmesi yönünde, farklı ülkelerde ve dönemlerde, ideolojik, siyasal ya da pragmatik davranma gereksinimlerine göre kararlar alınmış ve uygulanmıştır. Gelişmiş ekonomilerde bile, “etkin kaynak kullanımına ulaşılmasının kamusal düzenlemeyi gerektirdiği”, gerek kuramda gerekse uygulamada benimsenen bir görüştür.⁶ Yirminci yüzyılın özellikle ilk yarısında, gelişmiş ya da gelişen çoğu ülke; sermaye yoğun olan ve yüksek batık maliyet içeren, diğer pek çok sektöre girdi sağladıkları için ekonomide çarpan etkileri bulunan, toplumsal refah adına tüketicilerce kullanması gerekli olan, ölçek ve kapsam tasarrufları adına bileşenlerinin bir bölümü doğal tekel niteliği taşıyan hizmetleri, Kamu İktisadi Teşebbüsleri’ne gördürmüşlerdir.

1980’li yıllardan sonra, özellikle gelişmiş ülkelerin çoğu ve pek çok gelişen ülkede devlet, özelleştirme ve piyasalarda rekabetin tesisi için bu tür hizmetlerin işletmeciliğinden çekilerek bu alanlarda düzenleyici ve denetleyici bir işlev üstlenmeye başlamıştır. Kapitalizm; “*özel hukuk egemenliği, Devlet örgütlenmesinde ademi merkezîyetçilik, kamu kurum ve kuruluşlarında özerklik, kurullar yönetimi, kamu yönetiminde ad hoc projeci örgütlenme, Bürokrasi+Şirket+NGO ortaklığı ile yönetim yani yönetişim, istihdamda esneklik ve sözleşmelilik*” ilkeleri doğrultusunda, küresel ekonominin yapı, kural ve kurumlarını oluşturarak Yeniden Yapılanırken⁷, “*küreselleşme, özelleştirme ve yerelleştirme*”, bu süreçte ortaya çıkan ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Yeni liberal-sağ anlayışa göre şekillenen küreselleşme sürecinde, “*devletin küçültülmesi*” kavramıyla Devletin üç “*geleneksel müdahale alanı*”ndan çekilmesi dayatılmaktadır.

1. *Devletin piyasa mallarının üretiminden çekilmesi*: KİT’lerin özelleştirilmesi ya da kapatılması yoluyla özel sermayeye yeni kar alanları açılması,

2. *Devletin büyüyen bütçe harcamaları ve vergi gelirlerinin daraltılması*: Sosyal hizmet sunumunun kısılarak kamusal malların tüketiminde “yararlandıkça öde” anlayışına geçilmesi,

⁶ KEPENEK, Yakup, “Ekonomik Gelişimde Devletin ‘Yeni’ Yeri”, **Dünyada ve Türkiye’de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu Bildirileri**, Cilt I, TMMOB-EMO Ortak Yayını, İstanbul, 1998, s. 64.

⁷ **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, “Çıkarken”, KAYUD Yayını, S: 1, Mayıs 2000, Ankara, s. 2.

3. *Devletin piyasayı düzenlemede kural koyucu müdahalelerinin en aza indirilmesi*: Uluslararası mal, hizmet ve sermaye akımlarının önündeki tüm korumacı engellerin kaldırılmasına karşın, sistemin egemen güçleri elinde yoğunlaşan fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması.⁸

“Devletin bu alanlardan çekilmesi ile ne sağlanacaktır?” sorusunun yanıtı, **“devletin sosyal devlet niteliğinden uzaklaştırılması ve ulus devletlerin ortadan kaldırılması”**dir. Yerelleşmenin bu süreçteki rolünü irdeleyecek olursak, ulusötesi şirketlerin bir ulusal devletle muhatap olmak yerine, bu ulusal devletin alt birimi olan çok sayıda yerel birimle muhatap olmasından sağlayacağı yararları gündeme getirmek gerekmektedir. Örneğin, bir serbest bölge kurma kararı gündeme gelirse, bunun pazarlığı güçlü bir ulusal devlet yerine zayıf bir yerel birimle sermayenin çıkarı doğrultusunda daha rahat yapılabilecektir.⁹ **Kısacası, küreselleşen dünyada devletin yeni rolü, “özel zararların kamulaştırılması ve kamusal yararların özelleştirilmesi”**dir.¹⁰

Bu bağlamda, Türkiye’deki gelişmeleri inceleyelim. Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının ardından, siyasal alanda kazanılan bağımsızlığın ekonomik ve toplumsal alanda kalkınma ile korunabileceği gerçeğinden hareketle, bu alanda bilinçli bir politika izlenmiş ve KİT’ler Türkiye’nin tarihsel koşullarında doğmuş, ekonomik kalkınmanın lokomotifleri olmuş, kurulduğu yıllarda en modern, en verimli ve teknolojik düzeyi en ileri işletmeler olarak çalışmışlardır.

Kamu İktisadi Teşekkülü (KİT), ilk kez 1961 Anayasasında kullanılmış ama tanımlanmamış, 1982 Anayasasının 165. Maddesinde *“sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan kamu kuruluşları ve ortaklıkları”* olarak, sermayesine ve TBMM’ce yapılacak denetime göre tanımlanmıştır. İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT), ilk kez 1938 yılında çıkarılan 3460 sayılı yasada yer almış, 1984 yılında çıkarılan 233 sayılı KHK’da, *“sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek için kurulan kamu iktisadi teşebbüsü”* olarak tanımlanmıştır. Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) ise aynı düzenlemede, *“sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak için kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsü”* olarak tanımlanmıştır.¹¹

KİT’ler ekonomik işlevlerine göre ya da sektörel konumlarına göre *işletmeci* ve *tasarrufçu (bankacılık)* olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Maliye Bakanlığı ise KİT’leri, *imalat ve sanayi, maden ve enerji, tarım, ulaştırma ve haberleşme ve mali kurumlar* olarak beşe ayırmaktadır.¹² Tüm bu ayrımlara karşın ekonominin tüm sektörlerinde öncü kuruluşlar olarak doğan KİT’ler, sanayinin ülke geneline yayılması, ara malı ve üretim malı üretimindeki boşluğun ve gecikmenin kapatılması, istihdam yaratılması, bölgesel kalkınma, gelir dağılımı, sosyal adaleti sağlama, devlete kaynak yaratma ve

⁸ TÜRK-İŞ, Türk-İş Araştırma Merkezi, **KİT’ler ve Özelleştirme (İddialar ve Gerçekler)**, Ankara, 1998, s.3.

⁹ EROĞUL, Cem, “Ulus Devlet ve Küreselleşme”, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ed. Işık KANSU, KİGEM Yayını, Ankara, 1996, s. 41.

¹⁰ KAZGAN, Gülten, **Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s. 252.

¹¹ GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Yönetim Hukuku**, 13. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s. 141.142.

¹² A.k., s. 14-15.

belli sektörlerin ve özellikle tarım sektörünün desteklenmesi vb. çok yönlü yaşamsal roller üstlenmişlerdir. KİT'ler, işgücünün üretim sürecinde eğitimi, zorunlu tüketim mallarının üretimi, çağdaş yaşam olanaklarının yurt düzeyinde yaygınlaştırılması, beslenme, konut, toplu taşıma, stratejik doğal kaynakların değerlendirilmesi ve yurt savunması gibi alanlarda farklı derecelerde tüm toplum kesimlerine yararlar sağlamıştır. KİT'ler, sendikasız işçi çalıştırılması, sosyal güvenlikten uzak istihdam, ağır koşullarda kadın ve çocuk emeğinin istismar edilmesi gibi çağdışı uygulamaları bünyesinde barındırmadığı için, çağdaş sosyal hak ve özgürlüklerin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır.

Demokrat Parti'nin 22 Mayıs 1950'de TBMM'de okunan Hükümet programında “.. iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak, ...hususî teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek” esas alınmıştı. Ayrıca, “... amme hizmeti gören ve ana sanayie taalluk edenler hariç devlet işletmelerinin bir plan dahilinde ve elverişli şartlarla peyderpey hususî teşebbüse devredileceği...” vurgulanmıştı. Ancak, DP iktidarı döneminde birçok yeni KİT oluşturulduğu gibi, bir çoğu da önceden kurulanlardan ayrılarak bağımsız KİT'lere dönüştürüldü (EBK'nın TMO'dan ayrılarak KİT yapılması gibi).¹³ 1950'li yıllarda KİT'lerin genişlemesi, yerli üretimi artırma, büyüyen ekonomik ve sosyal istemleri karşılama yanında *iştirakler yoluyla devlet sermayesinin özel kesime aktararak özel sermaye birikimi sağlama çabası*ndan kaynaklanmaktaydı.

KİT'leri tümüyle tasfiye etmeyi amaçlayan Özelleştirme politikaları ise, ABD'de Reagen ve İngiltere'de Thatcher'ın iktisat politikalarına damgasını vurarak, zamanla Kıta Avrupası ile Japonya'da hızla yaygınlaştırıldı. IMF ve Dünya Bankası'nca gelişmekte olan ülkelere ve de Türkiye'ye önerilerek, “*ekonomik istikrar politikaları*” ve “*yapısal uyum projeleri*” “*Özalist Politikalar*” adıyla ve “*çağ atlama*” söylemiyle ülkemizde gerçekleştirilmeye başladı. Yapısal Uyum Politikaları, kalkınmakta olan ülkeleri aşan ve dünya ekonomisinin bütünleşmesini yani küreselleşmeyi hedef alan neoliberal politikalar ve Türkiye'de, Turgut Özal tarafından askeri rejim altında plansız ve programsız uygulanmıştır.¹⁴ “24 Ocak İstikrar Tedbirleri” ile birlikte, ekonomik ve siyasi boyutuyla ülkemizin gündemine giren “özelleştirme”, ülkemizin gerçeklerinden hareketle geliştirilen bir araç değil, uluslararası finans merkezlerinin Türkiye'nin küreselleşen kapitalist dünya ile yapısal bağlarını güçlendirmek için getirdiği bir çaredir ve süreç 12 Eylül Rejimi sayesinde gerçekleştirilebilmiştir. Dönemin Millî Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren, bu ilişkiyi yıllar sonra; “**Eğer 24 Ocak kararları denen kararların arkasından 12 Eylül dönemi gelmemiş olsaydı, o tedbirlerin fiyasko ile sonuçlanacağından hiç şüphem yoktu. Böyle sıkı bir askeri rejim sayesinde o tedbirler meyvesini vermiştir.**”¹⁵ sözleriyle açıkça belirtmiştir. Küreselleşmenin, ortaya çıkan sonuçlar görüldükten sonra ekonomiye bazı olumsuz etkilerini kabul etmek zorunda kalan ama küreselleşmenin olumlu yönleri olarak ülkelere *demokratikleşme ve insan haklarını* getireceğini söyleyen *küresel fanatiklere* en iyi yanıt, sanırım yukarıdaki sözlerdir.

¹³ KEPENEK, Yakup, **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 32.33.

¹⁴ TİMUR, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.381.

¹⁵ **Milliyet Gazetesi**, 7 Ocak 1991.

Anayasanın 2. maddesine göre Türkiye Cumhuriyetinin nitelikleri;“ *toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti*” dir. Maddenin gerekçesinde; “*sosyal hukuk devleti ise, bizzat devletin koyduğu hukuk kurallarına uyacağı ve çalışanın, çalıştığı halde elde ettiği ürün ile mutlu olabilmek için, tasarladığı maddi ve manevi değerlere sahip olamayan kişilerin yardımcısı olacağı ilkesini belirtmektedir*” denilmektedir.¹⁶ Bu bağlamda, Sayın Cumhurbaşkanımızın Tütün Yasası’nı Meclise iadesi sırasında açıkladığı gerekçeler arasında da yer alan “*sosyal devlet*”, acaba neyi ifade etmektedir ya da etmelidir?

Devletin siyasi karar süreç ve mekanizmalarının, güçlü sermaye çevrelerinin etkisinden görece kurtarılması, siyasi karar mekanizmalarının elinde ekonomik güçlerin bulunmasını gerektirir ki, bu bağlamda “**KİT sistemi ile sosyal devlet ilke ve politikaları ilişkisi**” ortaya çıkmaktadır. KİT sisteminin bulunmadığı bir ortamda sosyal devlet politika ve uygulamaları yalnızca vergi gelirleriyle yürütülebilir. Vergi gelirlerinin toplanmasındaki önemli sorunlar dikkate alınır, Devlet KİT sistemiyle **1) tüketici piyasaları için üretilen ürün piyasalarında fiyatları düzenleme ve denetleme, 2) KİT gelirleriyle sosyal devlet politikalarını gerçekleştirme, 3) üretim faktörlerinden emek piyasasında ücretleri düzenleme** olanaklarına sahip olabilir.

Özelleştirme, “ekonomi açısından” *kamu mülkiyetinin kaldırılmasını ve mülkiyetin özelleştirilmesini*, “hukuk açısından” *sorumluluğun ve yönetimin özelleştirilmesini* amaçlamaktadır. Bir ülke halkı için en büyük kamusal yarar “demokratik hukuk devleti” güvencesidir. Türkiye Cumhuriyeti’nde yasama yetkisi TBMM, yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu’na bırakılmışken, 4046 sayılı Yasa ile bu yetkinin Özelleştirme Yüksek Kurulu’na bırakılması ve ÖİK kararlarının Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu onayından geçmemesi “*hukuk devleti*” niteliğini tartışılır kılmaktadır.

KİT’lerin özelleştirilmesinde, Anayasa Mahkemesi’nin “*ekonomik bağımsızlık, yetki devri, tekel yaratılması, doğal kaynakların durumu ve kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi*” yönünden incelemesi ve “*rayiç değer, yürütmeye verilen yetkilerin sınırı, özelleştirme yöntemlerinin belirlenmesi, yabancı sermaye oranına dikkat edilmesi, karşılıklılık ilkesinin gözetilmesi, tekelleşme ve kartelleşmenin önlenmesi, doğal servetlerin ve kaynakların ancak geçici olarak devredileceği ve TBMM denetiminin dışına çıkılamayacağı*” gibi haklı gerekçelerle **sürekli iptal kararları vermesi** üzerine, 1999 yılında yapılan değişikliklerle, Anayasa’nın 47. maddesinin başlığı “Devletleştirme ve Özelleştirme” olarak değiştirilmiştir. 125. madde “Uluslararası Tahkim”in yolu açmış ve 155. madde ile Danıştay devreden çıkarılmıştır. **Anayasal değişiklikler, özelleştirmenin “hedeflerini ve kapsamını” açıkça ortaya koymaktadır.**

Gelişmiş ülkelerin serbest piyasa eksenli yeni bir dünya düzeni kurabilmek için gündeme getirdikleri ve kamunun tümüyle tasfiyesini öngören özelleştirme sürecinde, öncelikle *kamu işletmelerinin*, daha sonra *kamu bankalarının* ve *kamu hizmet alanlarının* özelleştirme kapsamına alınmaları ve *sosyal nitelikli kamu harcamalarının*

¹⁶ ÖZER; Atilla, Gerekçeli ve 1961 Anayasası İle Mukayeseli 1982 Anayasası, Ankara, 1996, s. 39.

*ciddi biçimde kısılması, vazgeçilmez öncelikler ve yöntemlerdir.*¹⁷ Bu bağlamda, “Devletin küçültülmesi” söylemi ile Devletin ekonomik alanda doğrudan üretici, dağıtıcı ve düzenleyici olmaktan çıkarılması dayatılmakta; “Yeniden Yapılanma” ya da “Yapısal Uyarılama” politikaları doğrultusunda, başta maliye ve planlama kavramları ve kurumları işlevsiz kılınmakta ya da yeniden belirlenen işlevlerle donatılmaktadır. Ülkemizde de, ulusal planlı kalkınmanın VII. BYKP ile terk edildiği bu süreçte¹⁸, alternatif bürokrasi yaratılarak, öncelik ulusötesi sermayenin istemlerine göre belirlenmekte ve gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerdeki kamu yönetiminin işlevi, “dünya ile bütünleşme sürecini yönetme” ile sınırlandırılmaya çalışılmaktadır.

Ülkemizdeki özelleştirme uygulamaları, iktisadi ve ticari alanda faaliyette bulunan kamu işletmelerinin, finansal alanda kurulmuş kamu bankalarının çeşitli yöntemlerle özel sermayeye satışı ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda kamu tarafından üretilen ve sunulan hizmetlerin doğrudan veya yap-işlet devret gibi yöntemlerle dolaylı olarak özelleştirilmesini de kapsamaktadır. **Özelleştirmenin kapsamına temel kamu hizmetleri ve sosyal hizmetlerin de girmesi, tüm kamusal varlıkların ve sosyal kazanımların tasfiyesinin amaçlandığını göstermektedir.**

Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı; **özelleştirme programının temel amacını;** “devletin ekonomideki sını ve ticari aktivitesinin en aza indirilmesi, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin oluşturulması, devlet bütçesi üzerinde KİT finansman yükünün azaltılması ve sermaye piyasasının geliştirilmesi”; **özelleştirmenin ana felsefesini;** “devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesi” olarak açıkça belirtmektedir.¹⁹

Bu durumda, “Devletin asli görevleri nedir?” sorusunun yanıtı aranmalıdır. Devletin yeniden yapılanması, devlet aygıtının belirlenmiş iktisadi-politik hedefler doğrultusunda konum ve işlevleri bakımından yeniden tanımlanarak örgütlenmesidir ve bu kavram devletin kendiliğinden değişimini değil, doğrudan-bilinçli insan müdahaleleri ile değişimini kapsar.²⁰ Devletin “asli” görevlerinin değiştirilmesini kapsayan bir süreç, ideolojik, dolayısıyla siyasal bir süreç değil midir ve müdahale kimler tarafından yapılmaktadır?

Nitekim, özelleştirme uygulamalarının stratejik bir plana dayandırılması amacıyla, Dünya Bankası desteğiyle, 1985 yılında, amaçların, önceliklerin, kapsamın ve termin planının belirlendiği bir stratejinin oluşturulması gereğinden hareketle açılan uluslararası ihale sonucunda, Morgan Guaranty Trust Company of New York Firması, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse/Muhaş A.Ş.’nin birlikte hazırladıkları **Özelleştirme Ana Planı**’nın “Amaçlar” kısmında; “özelleştirmenin ideolojik, politik ve ekonomik boyutlarda amaçları da olmasından dolayı, bu ideolojik, politik ve ekonomik amaçlara

¹⁷ SÖNMEZ, Sinan, “Emek Yanlısı Politikalar” Oturumu Bildirisi, **Emek Politikaları Sempozyumu (24-25 Mart 2001-Ankara)**, Emek Platformu - TMMOB Yayını, s.90.

¹⁸ SEZEN, Seriy, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, TODAİE Yayını, Ankara, 1999.

¹⁹ www.oib.gov.tr

²⁰ GÜLER, Birgül Ayman, **A. k.**, s. 71.

toplumdaki farklı sınıflar açısından 'farklı tanımlar' getirilmesi de kaçınılmazdır" denilmektedir. Bu bağlamda **TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, özelleştirmeye ve küreselleşmeye, ulusal çıkarlarımız doğrultusunda "farklı" bir tanım getirmektedir.**

Özelleştirmeye kavram olarak karşı çıkış; ideolojik nedenlerle olabilir, özelleştirme uygulamalarının yanlışlığına karşı çıkışın ise, ideoloji dışında haklı gerekçeleri de olabilir. Tüm bu karşı çıkışlar, özelleştirmeyi savunmanın ideolojik bir tavır olduğu, hem de ideolojiler öldü savıyla gerçekleri saptıran çok daha tehlikeli bir ideolojik tavır olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Özelleştirme, *"ekonomik, sosyal ve siyasal boyutlar"* taşımaktadır ve *siyasal boyut aynı zamanda ideolojik boyutunu göstermektedir.* Etki alanı yalnızca KİT'lerle sınırlı olmayan ve sosyal güvenlik alanından eğitim alanına, sağlıktan kamu hizmetlerinin tüm alanlarına kadar kar mantığının yerleşmesini dayatan Özelleştirme; devletin görevlerini ve vatandaşa karşı sorumluluklarını, *"vatandaş"* kavramını *"müşteri"* kavramıyla değiştirmeye çalışan ve devleti sadece kurallara uyulmasını sağlamakla yetkili kılma savı ile siyasal/ideolojik bir tercihtir. Özelleştirmenin "uluslararası siyasi boyutu", güçlü devlet ve şirketlerin KİT'ler gibi ulusal çıkarları birinci planda savunan ekonomik rakiplerinin devreden çıkarması ve ulus devletleri zayıflatmaları/yoketmeleri olgusudur. "Ulusal siyasi boyutu" ise, sermayenin devleti ekonomik alandan dışlayarak, kendi çıkarlarını garanti altına almalarıdır. Bu nedenle *gelişmiş ülkelerde* bir 'iç dinamik unsur' olan özelleştirme politikaları, *gelişmekte olan ülkelerde* bir iç dinamik unsur değil, *küresel sömürgeciliğin kurumsallaşma aracı* olarak 'dış dinamik unsur' olarak işlev görmektedir. **Özelleştirme, Küreselleşmenin bir aracıdır. "Küreselleşme"nin ideolojisi ise "Neoliberalizm=Kapitalizm"dir.** 1930'lı yılların sonunda dönüştüğü "refah devleti/sosyal devlet"den kurtulmuş, sınır ve engel tanımayan vahşi Kapitalizm.

4. Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye

Özelleştirme; dar anlamda, "Devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren kamu iktisadi teşebbüslerinin yani KİT'lerin mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi"; geniş anlamda, "devletin iktisadi faaliyetlerinin azaltılması ya da bu fonksiyonunun tümüyle serbest piyasa koşullarına devredilmesi" olarak tanımlanmaktadır.

"Geniş" anlamdaki özelleştirme, dört temel alanı kapsamaktadır. a) *Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT'lerin) yönetim ve mülkiyetinin özel kesime devredilmesi,* b) *Kamu hizmetlerinin özel kesime ihale edilmesi,* c) *Kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması,* d) *Kurumsal serbestleşmenin (Deregülasyon) sağlanması.*

Özelleştirme, temel olarak **"dar"** anlamda, yani *KİT'lerin mülkiyetinin değişmesi, satılması* olarak anlatılmakta ve anlaşılmakta, böylece "bir işletmenin verimliliği ile kamu mülkiyeti" arasında "tezatlık" yaratılarak, "ekonominin kurtuluşunun zorunlu bir nedeni" olarak göstermektedirler. Oysa, mülkiyet ile yönetim arasında doğrudan bir ilişki kurmak yanlıştır ve kamu mülkiyetinde görülen pek çok hastalık, özel şirketler için de geçerlidir.

Kamu mülkiyetini, tümüyle hantallık ve verimsizlikle suçlamak son derece bilinçlidir. Ülkemizde KİT'lere yönelik olarak yapılan araştırmalar, KİT'lerdeki verimliliğin özel sektöre göre düşük olmadığını kanıtlamaktadır. Örneğin, KİT

yatırımlarının %22 daraldığı ve özel sektör yatırımlarının yılda ortalama % 7.9 artış gösterdiği 1981-88 yılları arasında, KİT'lerde emek verimliliği %6.8, özel sektörde %5.9 artmıştır. Bu durum, azalan yatırımlara karşın özel sektöre göre daha yüksek verimlilik artışı sağlayan bir KİT sektörünün varlığını göstermektedir.

Özel ya da kamusal olsun herhangi bir üretken ekonomik işletmenin, cari giderleri cari gelirleri ile karşılanır ve bu süreç aynı zamanda kar sağlarken, sermaye artırımının, mülk sahibinin seçeceği ve bu sürecin dışındaki herhangi bir yöntemle gerçekleştirilmesi gereklidir. KİT sisteminin büyümesinin Hazine tarafından finanse edilmesinin anlamı budur.²¹ Karşı süreç ise, KİT'lerin özelleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Kamunun ekonomiye dolaysız müdahale araçları olarak KİT'lerde, 1980'li yıllardan sonra reform çalışmaları gerçekleştirilmemiş, özellikle imalat sanayi ve tarıma yönelik KİT'ler yatırımsızlığa mahkum edilmiş, sistemin artan finansman gereksinimlerinin bütçeden ve TCMB dolayız kredilerinden karşılanmasına engel olunmuş ve böylece KİT'ler 1980'lerin sonundan itibaren ciddi bir kriz ortamına sokulmuşlardır. Dış borçlanmaya ve yerli mali piyasalardan yüksek maliyetlerle iç borçlanmaya itilen, görev zararları Hazine tarafından karşılanmayan KİT'lerin mali yapıları giderek bozulmuştur. Konsolide bilançoları 1979'tan 1989'a kadar azalarak ta olsa karlı olan KİT sistemi, bu tarihten sonra zarar etmeye başlamıştır.²² EBK, SEK ve YEMSAN'ın 1992 yıllarındaki kar-zarar durumu incelendiğinde; EBK'nın zararının 185.8 milyar TL ve faiz giderlerinin 754 milyar TL, SEK'in zararının 125.4 milyar TL ve faiz giderlerinin 118 milyar TL, YEMSAN'ın zararının 55.1 milyar TL ve faiz giderlerinin 147 milyar TL olduğu görülecektir. Bu koşullara karşın, bazı KİT'ler bu dönemde de karlılıklarını sürdürmüşlerdir.

Özelleştirmenin yasal altyapısının oluşturulmasına 1983 yılı sonrasında başlanmış, 233 sayılı KHK ile KİT'ler; *ekonomik alanda ticari esaslara göre çalışan İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT)* ile *kamu niteliği ağır basan ve tekel nitelikli mal-hizmet üreten Kamu İktisadi Kuruluşları (KİK)* olmak üzere ikiye ayrılmış, teşebbüs kurma yetkisi yasamadan alınarak yürütmeye devredilmiştir. Tasfiye, devir, satış yetkisi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na tanınmış, Dünya Bankası desteğiyle 1985 yılında "Özelleştirme Ana Planı" hazırlanmış ve bir ay sonra 1986 yılında 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Yasa ile kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınmasına ilişkin esaslar belirlenmiş ve "*karma ekonomi modelinden özel sektöre dayalı ekonomik modele geçilmesi*" öngörülmüştür.

Morgan Quaranty Firmasının hazırladığı Özelleştirme Ana Planı'nda Türkiye'de özelleştirilecek KİT'ler belirlenmiş ve öncelik sırasına göre ayırım yapılmıştır. Bu ayırıma göre,

- Birinci derecede öncelikle özelleştirilecek KİT'ler; TURBAN, THY, USAŞ, ÇİTOSAN, **YEMSAN**, TPAO, **TİGEM**,

²¹ GÜNAYDIN, Gökhan, "Acil Önlemler Paketi ya da Ulusal Ekonomik Program", **Tarım ve Mühendislik**, S:62, Ankara, 2001, s. 14.

²² OYAN, Oğuz, "Kamu Maliyesi ve Politikası", **Türkiye Ekonomisi-Sektörel Analiz**, Ed. Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ, Turhan Kitabevi-Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1998, s. 273.

- İkinci sırada öncelikliler; SÜMERBANK, TSEK, PTT, TEK, **EBK**, TKİ, MEKEK, DRÜS, Türkiye Gemi Sanayi, **ÇAY-KUR**, SEKA, PETKİM, **TÜGSAŞ**, TDÇİ, TTK, **Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.**, Ağır Sanayi ve Otomotiv kurumu,

- Üçüncü sırada öncelikliler; DMO, TCDD, DHMİ, **TMO**, **TZDK**, TÜSAŞ, Türkiye Denizcilik İşletmesi'dir.

Özelleştirme programına alınan KİT'lerin özelleştirme sıralamasında zamanla değişiklikler yapılmış, bazı kurumlar özelleştirme kapsamına alınmışken, bazı kuruluşlar özelleştirme kapsamından çıkarılmıştır. 4046 sayılı Kanunun 17'nci maddesinde özelleştirme kapsamına alınacak kuruluşlar ve diğer birimler yeniden sayılmıştır.

Özelleştirme Ana Planı kapsamında, öncelikle Türkiye koşullarında özelleştirmenin amaçları öncelik sırasına göre şu şekilde belirlenmiştir;

- 1-Pazar güçlerinin ekonomiyi harekete geçirmesine imkan verilmesi,
- 2-Verimliliğin ve randımanın artırılması,
- 3-Malların ve hizmetlerin kalite, miktar ve çeşitliliğinin artırılması,
- 4-Halka açık şirketlerin teşvik edilmesi,
- 5-Sermaye piyasalarının geliştirilmesinin hızlandırılması,
- 6-Hazinenin KİT'lere sağladığı mali desteğin asgariye indirilmesi,
- 7-KİT'ler tarafından uygulanan tekelci fiyatlandırma ve dolaylı vergilendirmenin azaltılması,
- 8-Kamu görevlilerinin politika ve yönetmelik konularında çalışmalarına izin verilmesi,
- 9-Modern teknoloji ve yönetim tekniklerinin cezbedilmesi,
- 10-Çalışanlara hisse senedi vermek suretiyle iş verimliliğinin artırılması,
- 11-Kamu ve özel sektör kuruluşları arasındaki dengenin değiştirilmesi,
- 12-Yabancı yatırımlarla uluslararası ekonomik ve politik bağların kuvvetlendirilmesi,
- 13-Mevcut sermaye yatırımlarındaki iç karlılığın artırılması,
- 14-Devlete gelir sağlanması.

Özelleştirmenin amaçları arasında açıkça dile getirilmeyen, uygulamalar sonrasında ortaya çıkan ve yerli sermayenin de özelleştirmeyi destekleme amaçları, yani “asıl amaçlar” ise şunlardır:

1. *Özelleştirme yoluyla sermayeye yeni değerlendirme alanlarının açılması:* İthal ikamesi döneminde KİT sistemi özel sermaye birikiminin karşısında yer almayı onun tamamlayıcısı olduğu halde, özelleştirme sonucu piyasaya mal ve hizmet üreten KİT'lerin yanında, kamusal hizmet alanına giren sağlık, eğitim, pazarlanabilir altyapı ve güvenlik gibi bir çok hizmet türü özel kesime açılmaktadır. 2001 krizi sonrası **“Reel Sektör”** adına (!) Hükümetle pazarlığa oturan Özel Sektör Örgütleri, KİT'lerden esirgenen devlet desteğini rahatlıkla isteyebilmiş ve de almıştır. Bu süreçte, ağır doğa koşullarında insanlarımızın gıda güvenliğini sağlayacak ürünleri üreten tarım sektörü **“reel=gerçek=üreten sektör”** kabul edilmediği gibi, krizin nedeni olarak gösterilmiş ve yok edilmek istenmiştir. Tarımsal KİT'lerin satılması yanı sıra tarımsal altyapı hizmeti götüren kurumlar da hedefler arasına alınmış; örneğin, kar amaçlı çalışmayan ve cari giderlerini yatırıma dönüştüren Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü **“doymayan file”**

benzetilerek, 25 milyon insana götürülecek hizmete yönelik yatırım için ayrılan 300 trilyon TL Hazine kanalıyla sayısı sınırlı özel sektöre aktarılmaya çalışılmıştır. Liberalizm ya da serbest piyasa mantığıyla açıklanamayacak bu durum, birikim sorunlarını kamunun üstüne yıkarak kârlılığını sürdürmek isteyen özel sermayenin kamu finansman sorununun çözümünü vergi yükü artışı yerine kamu varlığının özelleştirilmesi ve geleneksel kamu hizmet alanlarının “yararlandıkça öde” mantığıyla elden çıkarılması ve sağlanacak gelirlerin Hazine’ye aktarılmasının kısa vadeli çıkarlarına uygunluğu ile açıklanabilir.

2. *Özelleştirmenin sağladığı rantlardan doğrudan yararlanma çabası:* Kamusal mal varlığının özele devri bir gelir/mülkiyet transferine yol açmakla kalmayıp, özel sermayedarlar arasındaki mülkiyet farklılaşmasını da hızlandırmakta ve özel tekelleşmeye yol açmaktadır. EBK’nın Ankara arsasının, özel sektöre birinci satışına tepki gelmemesine karşın Hükümet tarafından iptal edilmesi sonrası, Hak-İş’e bağlı Öz Gıda İş Sendikası’na satılmasına yönelik ikinci satış işleminin 12 Şubat 1994’te “kamu vicdanı”nında oluşan tepkiler gerekçe gösterilerek iptal edilmesi sonucu GİMAT’a satılması ve kiralama yöntemiyle MİGROS’a devri belirgin bir örnektir. Özelleştirmenin sağladığı rantlardan doğrudan yararlanma hakkını kendinde görenlerin oluşturduğu gizli uzlaşmanın kamuoyuna yansımaları, işveren çevrelerinin kamuoyuna ve basına “kamu vicdanı” adına yaptıkları ve kurumun mal varlıklarının gerçek değerinin çok altında bir bedelle fiyatlandırıldığı şeklindeki açıklamalardır. Acaba, aynı çevrelerin “kamu vicdanı” adına duyarlılıkları neden yalnızca EBK Ankara arsası ile sınırlı kaldı ve diğer özelleştirmelerde aynı tepkiyi göstermediler?

3. *Sermayenin daha yüksek kâr oranlarına geçişi:* Kamu girişimciliğinin rekabeti, KİT’lerin piyasayı düzenleyici rolü, tekelci fiyatlama ve birikimi sınırlamasının önlenmesi, özel tekelleşmenin önünün açılması sağlanmaktadır.

4. *Esnek üretim ve esnek istihdama geçiş:* Kamu işletmelerinin sunduğu yerleşmiş iş güvenliği olanakları, yüksek sendikalaşma düzeyleri ve belli kurallara bağlanmış ücret sisteminin reel ücretlerin düşürülmesini engellenmesi kaldırılmaktadır. “Asgari ücret” ve “mutlak yoksulluk sınırı” rakamlarının değerlendirilmesi gerekli ipuçlarını verecektir.

5. *Kamu harcamalarının yol açabileceği vergi zorlamasının hedefi olmaktan kurtulmak:* Birikim sorunlarını kamunun üstüne yıkarak kârlılığını sürdürmek isteyen sermaye, kamu finansman sorununun çözümünün vergi yükü artışı yerine, kamu varlığının özelleştirilmesi ve geleneksel kamu hizmet alanlarının “yararlandıkça öde” mantığıyla elden çıkarılması ve sağlanacak gelirlerin Hazine’ye aktarılmasını kısa vadeli çıkarlarına uygun görmektedir. Devletin güvenlik ve adalet gibi düzeni koruyucu kamu hizmetleri ile sermayenin değerlendirmesi için dışsalılık üretici bazı fiziksel altyapı hizmetleri dışında kamunun hizmet üretiminin sınırlandırılması, sosyal devletin hızla geriletilmesini sağlamakta ve ekonomik-mali istikrarsızlığın yükünü emekçi kesimlere yığılmaktadır. Bu durum, sermayenin uzun vadeli çıkarları ile örtüşmese de, kısa dönemde yararına olmaktadır.

6. *Devletin iç borçlanma nedeniyle mali piyasalara fazlaca başvurması sonucu faiz hadlerinin yükselmesi ve özel sermayenin mali piyasalardan dışlanması önlenmesi:* Türkiye’nin önde gelen firmaları giderek yatırım ve üretim ortamından uzaklaşarak finansal kesimden nemalanan rantiyeye-tipi-faaliyet dışı kazançlara

yönelmiştir. Nitekim İstanbul Sanayi Odası tarafından her yıl yayımlanan 500 büyük firma anket sonuçları bunu çok açık biçimde belgelemektedir.²³ 500 büyük şirketin ilk sıralarını paylaşan KİT'lerin (TÜPRAŞ, TEAŞ, TEKEL, TŞFAŞ, PETKİM, ÇAYKUR vd) aynı yöntemi uygulamamasına karşın karlılıklarını sürdürmesi, özelleştirmelerinin gerekçelerini oluşturmaktadır. Aynı şekilde yabancı sermaye de sabit sermaye yatırımları yerine spekülatif arbitraj ögesinden yararlanarak kamu iç borç kağıtlarına (yüksek faiz-düşük kur marjından yararlanarak) öncelikle yönelmiş olduğu görülmektedir. Büyük sermayenin yararına çalışan bu süreç, özellikle küçük-orta boyutlu sermayede özelleştirmenin yapılmasını gündeme getirmektedir.

7. Kredi, Teşvik ve Sübvansiyonlara öncelikle ulaşabilme mücadelesi: Özellikle imalat sanayinin bazı alt sektörleri, enerji ve madencilik gibi alanlarda üstünlüğü olan KİT'lere verilen kamu kredileri, teşvik ve sübvansiyonların kaldırılarak özel sektöre devredilmesi istenmektedir. Örneğin; 500 büyük firma içerisindeki kamu işletmelerinin 1982-97 döneminde toplam brüt katma değere yaptıkları katkılar değişmezken, teşvik ve sübvansiyonlardaki payları %72'den %15-29 düzeyine düşmüştür.

8. Devletin ekonomik ve kamusal hizmet alanlarından çekilmesi sonucu ideolojik savaşın kazanılması: Sosyal devleti korumanın özellikle zor olduğu gelişmekte olan ülkelerde, ulus devletin, bağımsızlığın, kamu girişimciliğinin ve planlı kalkınma hamlesinin modasının geçtiğinin ve çağdaşlaşmanın tek yolunun küreselleşmenin, neoliberalizmin kaçınılmazlığı olduğunun her yolla kitlelere benimsetilmesi kolaylaşmaktadır.²⁴

Bu bağlamda; özelleştirmenin hangi amacının başarılı olduğunu belirleyebilmek için, açık ve gizli amaçların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özelleştirme; a) halka arz, b) halka arz içeren blok satış ve blok satış, c) çalışanlara satış, d) İMKB'de satış, e) yarım kalmış tesislerin satışı şeklinde yapılmaktadır. ÖİB'nin, 2002 yılına kadar yaptığı özelleştirmelerde kullandığı yöntemlerin oransal dağılım şöyledir; % 46 Blok satış, % 21 Halka arz, % 13 Uluslararası arz, % 9 Tesis ve varlık satışı, % 7 İMKB'de satış, % 2 Bedelli devir.²⁵ Blok satış yönteminin oranı, özelleştirmenin, sermayenin tabana yayılması amacını gerçekleştirmeye değil, servet dağılımındaki mevcut eşitsizlikleri artırmaya hizmet ettiğini göstermektedir. Nitekim, özelleştirmenin ilk yıllarında ortaya atılan "etkinlik", "sermayenin tabana yayılması", "devletin kamburlarından kurtarılması" söylemi bir yana bırakılarak, özelleştirme "borç yönetimi" kapsamında devlete gelir sağlanması hedefine yönlendirilmiştir. Doğal olarak en verimli KİT'lerin özelleştirilmeye konu olması ise, açıkça en başta belirlenmiş, ancak gelebilecek kamuoyu baskısını önlemek ve halkın özelleştirmeye olumlu bakması sağlamak amacıyla yürütülen gizli bir strateji olmuştur.

Özelleştirme bilançosuna baktığımızda; 1985-2000 dönemi toplam kaynakların 2 katrilyon TL'si (6.9 milyar ABD \$) özelleştirme uygulamalarından nakit giriş, 0.4 katrilyon TL'si (1.9 milyar ABD \$) özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen temettü geliri, 0.2 katrilyon TL'si de (0.8 milyar ABD \$) diğer kaynaklar olmak üzere **toplam 2.6 katrilyon TL (9.5 milyar ABD Doları)** düzeyinde

²³ www.iso.org.tr

²⁴ TÜRK-İŞ, A.k., s. 114-119.

²⁵ www.oib.gov.tr

gerçekleşmiştir. Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde **2.5. katrilyon TL (9.2 milyar ABD Doları)** tutarında **kullanım/harcama** gerçekleştirilmiştir.²⁶

24-25-26 Kasım 2001 tarihinde Petrol-İş Sendikası tarafından yapılan açıklamalarda yer alan ve özelleştirme uygulamaları ile Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na ilişkin bilgiler hakkında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın 30 Kasım 2001 tarihinde yaptığı Basın açıklamasında aşağıdaki yanıtlar verilmiştir.

“... Öte yandan, özelleştirme uygulamalarından sağlanan kaynakların ve kullanımların, kar/zarar hesabı içinde ele alınması da yanlış bir yaklaşımdır. Özelleştirme Fonunu yöneten Özelleştirme İdaresi Başkanlığı bir Kamu İktisadi Kuruluşu değildir.... Bu nedenle bilanço kar ve zararı, Devletin mizan anlayışı içerisinde, denetimin sağlanması amacıyla envantere esas olmak üzere çıkarılmaktadır. Dolayısıyla özelleştirmenin kar veya zarar etmesi şeklinde bir yaklaşımın mantığı yoktur”

Kamu adına üretimde bulunan ve kamu hizmeti veren kurum ve kuruluşlarını *kamu yararı, etkinlik ve verimlilik* ölçütleri yerine, yalnızca *karlılık* ölçütüne göre değerlendiren küreselleşme ve özelleştirme yanlılarına, *GSMH'nin yaklaşık % 7.5'ini yaratan kuruluşları yöneten ve özelleştirme sürecinin en temel birimini oluşturan ÖİB'in özelleştirme bilançosu kapsamındaki savunmasını* dikkatle okumalarını öneriyorum. 65 milyon insanımıza hizmet götürülmesinde yalnızca karlılık aranacaksa, devlete gelir sağlanması amacıyla yerli ve yabancı özel sermayeye kamu varlıklarının devredilmesinde karlılık nasıl aranmaz ve bu bağlamda **Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın özelleştirilmesi** daha mantıklı ve öncelikli değil midir? Çünkü; KİT'lerin götürdüğü hizmetler kamuya artan oranlarda geri dönmekte, ÖİB ise, yalnızca satışta aracılık etmekte, kapsama alınan kuruluşları özelleştirme portföyünde uzun süre tutarak, bu kuruluşların istihdam, yatırım, işletme ve pazarlama politikalarına olumsuz etkide bulunarak, özelleştirilmelerinin gerekçelerini hızlandırmaktadır. Basın aracılığıyla kamuoyuna yansıdığı kadarıyla 1.7 milyar TL alan sekreter ve 7.3. milyar TL alan uzman personel çalıştıran ÖİB'de, en azından ücretler boyutu, alternatif bürokrasinin ne olduğunu açıkça göstermektedir. ÖİB Başkanı Uğur Bayar, Dünya Bankası kredi koşulu olarak bu ücreti alan personeli çalıştırmak zorunda kaldığını belirterek, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullarda ücret sisteminden duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir.²⁷ Bu açıklama bile, Dünya Bankası'nın gücünü ve ulusal bürokrasinin direnme yöntemini göstermesi açısından ilginçtir. Bu bağlamda, tek başına Özelleştirme İdaresi Başkanlığı bile ülke kaynaklarının boşa tüketildiği gizli bir kara delik durumundadır. Ve hepsinden önce bu kurumun çalışmaları özelleştirmecilerin hedefleriyle bile uyuşmayan bir noktadadır.

5. Tarım Sektöründe Özelleştirme Dönemi

5.1. Özelleştirme Sürecinin Belirleyicileri

²⁶ A.k.

²⁷ Milliyet Gazetesi, 26.11.2001, s.9.

1980 öncesi Devlet, tarım sektörünün yönetiminde, a) üreticiye girdi sağlamak, b) tarımsal kredi açmak, c) tarımsal ürün alımında bulunmak işlevlerini yürütmekteydi. Devlet; TİGEM, TÜGSAŞ, İGSAŞ, TZDK, YEMSAN gibi kurumlarda girdi üretimi yanında; TZDK, TKKMB ve TŞFAŞ ile üreticiye dağıtımını da üstlenmiş; TCZB ve TKKMB kanalıyla kredi sağlamış; TMO, ÇAYKUR, TEKEL, TŞFAŞ, TSKB, SEK, EBK aracılığıyla belli ürünler için piyasaya alıcı olarak girerek, bunları işleyerek ya da doğrudan depolayarak veya satarak tarımsal üretimi desteklemiş ve yönlendirmiştir.

Tarımsal KİT'ler, pazarlama marjlarını düşük tutup üreticinin ortalama maliyetini (normal kar dahil) karşılama ve üretimi artırmayı teşvik edilmesi ve tüketicinin satın alma gücünü aşmayan fiyatlarla temel gıda ürünlerine ulaşabilmesi amacıyla kurulmuşlardır. Tarım alanında yaşanan özelleştirmelerden biri olan, tarımdaki üreticiler ile üretilen temel gıda maddelerini tüketen tüketicilerin yararlandığı "fiyat düzenleyici" KİT'lerin özelleştirilmesi, kamu yararının özel çıkara dönüştürülmesinin çarpıcı bir örneğidir.

1980'li yıllarda başlayan ve yoğun bir propaganda ile hızlanan özelleştirme süreci, tarımsal KİT'leri sırasıyla yok etmeye başlamıştır. Bu süreç ülke gereksinimleri nedeniyle gündeme gelen bir süreç değil, aksine DTÖ, IMF ve Dünya Bankası tarafından gündeme getirilen ve Hükümetlerce koşulsuz uygulanan "**Tarım Reformu**"nun bir gereğidir.²⁸

Tarım ticareti, Hükümetlerin kendi yerli tarım üreticilerine sağladıkları destek ve sübvansiyonlar sonucunda tarım ve gıda tekellerinin muazzam büyüklüklerde "haksız" kazanç elde ettikleri ve bu nedenle en şiddetli çatışmaların yaşandığı alanların başında gelmektedir. DTÖ'nün bu konudaki iddialarına göre "*zengin ülkelerin hükümetleri ve tüketicileri tarım sektörünü desteklemek için yılda 350 milyar dolar ödüyor ve bu para ile ard arda dizildiklerinde dünyanın çevresini 1.5 kez turlayabilecek tam 41 milyon tane birinci sınıf damızlık ineğin beslenmesi mümkün.*" DTÖ'nün kendi deyimiyle dünya tarımı, gerek fiyatlar gerekse üretim nicelikleri açısından son derece parçalanmış bir yapıda ve bu yapı özellikleri itibarıyla rekabetçi bir piyasa olmaya henüz çok uzak.²⁹ İşte böyle bir dünyada, Türkiye Tarımı korumasız bırakılarak Dünya Ticaretine açılmıştır.

1980-86 yılları arasında IMF ve Dünya Bankası gözetiminde temelleri atılan yapısal uyarılama politikaları, 1986'dan sonra para-maliye politikaları ve ticaret-döviz kuru reformlarının dışına çıkarak, mali sektör-tarım sektörü-enerji sektörü- eğitim sektörü- sağlık sektörü- sosyal güvenlik gibi sektörel uyarlamalara kaymıştır. 1980-86 yılları arasında Dünya Bankası'nın verdiği 5 adet Yapısal Uyum Kredisi (SAL)'nin toplamı 1.6 milyar dolar olup, borç karşılığında *kamu kesiminin küçültülmesi ve ülke pazarının dışarıya açılması* temel koşul olarak öne sürülmüştür. 1985'te imzalanan 300 milyon dolar tutarındaki Tarım SECAL, Bakanlar Kurulu kararına göre "*tarım sektörünün geliştirilmesi maksadıyla*", DB açıklamasına göre de "*Türkiye'nin tarım sektörünün yapısal uyumunu sağlamayı amaçlayan...bir programı uygulamak*" üzere

²⁸ SUIÇMEZ, Baki Remzi, "Tarım Sektöründe Özelleştirmeler Dönemi", **Tarım ve Mühendislik**, S: 62, Ankara, 2001, s. 8.

²⁹ YILMAZ, Gaye, **Kapitalizmin Kaleleri-II (WTO-Dünya Ticaret Örgütü)**, Türkiye MAİ ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu Yayını, İstanbul, 2001, s.31.

açılmıştır. Kredinin 288.8 milyon doları tarımsal girdi dışalımına, 11.2 milyon doları tarım yönetimini geliştirme amaçlı alımlara ayrılmıştır. Kredinin kesilmemesi için “tatminkar gelişme sağlanması” koşulu getirilen konular, a) Zirai Donatım Kurumu’ndaki yönetim geliştirme çalışmaları, b) Gübre dağıtımının özel sektöre açılması, c) perakende gübre fiyatlarında serbestleşme sağlanması, d) tarım sektörü kredilerinde pozitif reel faiz oranlarının uygulanması’dır. Böylece, tarımsal KİT’ler ve tarımsal hizmet alanları hızla özelleştirilmeye başlanmış, 1985 yılında tohum dışalımındaki yasaklama sona ermiş, 1986 yılında TZDK eliyle kullanılan gübrede kamu tekeline son verilmiş, 1986 yılında Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. ile birlikte TZDK özelleştirme kapsamına alınmıştır. Koşulların tümünün yerine getirilmesi üzerine 5 yıl süreli Tarım SECAL kredisi kesintisiz alınmıştır.³⁰ Kuşkusuz, yönetimi geliştirme faaliyet programlarıyla, tarım sektöründeki başlıca kamu kurum ve kuruluşlarını tasfiye etme ve üreticiyi yerli ya da yabancı sermaye ile baş başa bırakma pahasına.

Uluslararası finans kuruluşlarının Türkiye tarımı konusundaki yaklaşımları, özellikle 5 Nisan 1994 Kararlarına ve 7. Kalkınma Planının genel stratejisine yansımıştır. 9 Aralık 1999 tarihi ve sonrasında IMF’ye verilen ve kamuoyuna açıklanan Niyet ve ek mektuplarında tarımda yeniden yapılanmaya önemli bir yer ayırmış ve tarımda özelleştirmenin temel hedeflerden biri olduğunu vurgulamıştır. IMF ile 1998’de “yakın izleme anlaşması” adıyla sürdürülen gevşek ilişki, 9 Aralık 1999’da çeşitli reformları içeren üç yıllık bir “anti-enflasyon programı”na dönüştürüldü. Hazırlanan reformların başlıkları ise: “Bankacılık ve Finans, *Özelleştirme*, Vergi ve Maliye, Kamu Bankalarını Yeniden Yapılandırma, *Tarım Reformu* ve Sosyal Güvenlik.” Aralık 1999 Niyet Mektubu ile somutlaşan 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı üç ana başlık üzerine inşa edilmiştir: (i) kamu kesimi (maliye) reformu; (ii) sosyal güvenlik, ***özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler***, ve (iii) döviz kuru nominal çipasına dayalı para programı.

Türkiye, 2000 yılı boyunca uygulamış olduğu “kur çapasına dayalı enflasyonu düşürme” programının ard arda yaşanan iki krizle çökmesini izleyerek, 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihlerinde iki aşamada açıklanan ve temel amacı “...*güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve ...bir daha geri dönülmeyecek şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak*” olan “*Ulusal Program*” ve “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*” (GEGP) adında yeni bir istikrar programını uygulamaya koydu. GEGP, ilk iki politika alanını korurken, üçüncü uygulamayı Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine yol açan temel nedenlerden biri olarak görüp terk ederek dalgalı kur uygulamasını benimsedi.³¹ Tarım alanında ise, “Tarım Reformu” geliştirilerek sürdürüldü.³²

Aralık 1999 Niyet Mektubu’nun iddialı özelleştirme hedeflerinin (2000’de 7.6, 2001’de 6 milyar dolar) gerçekçilikten uzak olduğu anlaşıldıktan sonra, Mayıs 2001 niyet mektubu vurguyu özelleştirme hâsılatı üzerine değil, Türk Telekom, TÜPRAŞ, THY, ERDEMİR, TEKEL, ŞEKER, TEAŞ ve TEDAŞ gibi kilit önem taşıyan KİT’lerdeki çoğunluk hisselerinin özelleştirilmesindeki hazırlık çalışmalarının tamamlanması

³⁰ AYMAN, B, G, A.k., s. 90.

³¹ **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, TMMOB Yayını, Ankara, 2001.

³² Tarım Reformunun ayrıntıları için bakınız www.treasury.gov.tr, www.worldbank.org

üzerine koymuştur. Bu vurgu, diğer KİT'lerin unutulduğu anlamına gelmemektedir: "Özelleştirme İdaresi küçük ve orta büyüklükteki işletmeler portföyündeki mülkiyet devirlerini sürdürecektir." Kilit önemdeki KİT'lerin sektör ve kuruluş özellikleri farklı olduğu için, Mayıs 2001 Niyet Mektubu özelleştirme süreçlerini kuruluşlar itibariyle tek tek ve ayrıntılarıyla tanımlamıştır. 2002 sonuna kadar bitirileceği taahhüt edilen TEKEL ve ŞEKER özelleştirmesinde ise "Dünya Bankası'nın bir kredisizle destekleneceği umulan tarım reformu programının diğer bileşenleri ile koordine edilecektir" denilmektedir.³³

1980'li yıllarda başlayan ve tarımsal KİT'leri sırasıyla yok eden özelleştirme sürecini, 2002 yılında değerlendirdiğimizde ve sürecin parçalarını birleştirdiğimizde; küreselleşme ve özelleştirme sürecinin dış dayatmalarla tüm sektörleri etkilediği, **yapısal uyum programlarına dayalı yeniden yapılanmanın yöntem, etki ve sonuçlarının ise, en açık biçimde "tarım sektöründe" ortaya çıktığı görülecektir.** ABD ve AB ülkelerinin tarımsal ürün stoklarına yeni pazarlar bulması, öncelikle **"ulusal pazarlardaki yerli üretimin kısılmasını"** ve **"üreticilerin tüketici konumuna getirilmesini"** gerektirmektedir ki, "Tarım Reformu" başlığı altında yapılan önerilerin, her iki amacı gerçekleştirmeye yönelik olduğu, artık toplumun tüm kesimlerince açıkça anlaşılmıştır. Yukarıda açıklandığı şekilde, ülke gereksinimleri nedeniyle gündeme gelmeyen bu süreçte tarıma çözüm olarak sunulan "Tarım Reformu" şunları önermektedir.

- Kamu örgütlenmesinin bürokrasiden kurullara dönüştürülmesi, küresel ekonomiye uygun hukuk (tahkim) sisteminin oluşturulması,
- Tarımsal girdi sağlayan, pazarlayan ve üretimde bulunan tüm KİT'lerin kapatılması ve alanın tümüyle özel yerli/yabancı sektöre açılması,
- Tarımsal desteklerin kaldırılması ve ülkemiz koşullarına uygun olmayan *doğrudan gelir sistemine* geçilmesi,
- Toprakların ve sulama hizmetlerinin özelleştirilmesi,
- Tarımsal birliklerin özerkleştirme adı altında özelleştirilmesi,
- Tarımsal kredilerin sınırlandırılması, faizlerin yükseltilmesi ve tarım kesiminin tarıma özel kredi olanaklarından yoksun bırakılması,
- Tütün, şeker ve çay'da kamu tekeline son verilmesi,
- Sözleşmeli üreticilik modeliyle üreticilerin ÇUŞ'ların taşeronu olması ve tarım ürünleri borsalarının geliştirilmesi
- Verimliliği artırmaya ve sağlıklı üretime yönelik kamu desteğinin kaldırılması

5.2. Özelleştirmenin Kapsamı

1984 yılında başlatılan özelleştirme programı kapsamında kamu iştiraklerinin ve KİT'lerin satışı ilk olarak 1985 yılında yarım kalmış bir tesis olan Sümerbank İğdır Pamuk Dokuma tesisinin satılması ile başlamıştır. 1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, Özelleştirme İdaresi tarafından bugüne kadar Kardemir'de dahil olmak üzere 163 kuruluşta hisse senedi veya varlık satışı/ devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 144 tanesinde hiç kamu payı kalmamıştır. Özelleştirilen ya da özelleştirilmesi devam eden Tarımsal KİT'ler, **YEMSAN, EBK, SEK, TZDK, TÜGSAŞ ve İGSAŞ**'dir.

³³ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler.

ÇAYKUR'un kapsama alınmasına karşın, özellikle bir siyasi parti başkanının yöresel oy kaygıları nedeniyle kapsam dışı tutulması ise, "her yönüyle" ilginçtir. Halen özelleştirme kapsamında 36 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 28 tanesinde % 50'nin üzerinde kamu payı vardır. 2002 yılında Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın Portföyünde bulunan 36 işletme arasında, 6 adet tarımsal KİT ve kamu iştiraki bulunmaktadır. Bunlar; ³⁴ **GIDA Sektöründe** Et ve Balık Ürünleri AŞ (EBAŞ), **GÖNEN** Gıda Sanayi AŞ ve Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ (TŞFAŞ); **Tarım Sektöründe** Türkiye Zirai Donatım Kurumu AŞ (TZDK), Türkiye Gübre Sanayi AŞ (TÜGŞAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi AŞ (İGSAŞ) dır.

Ayrıca; 18 Aralık 2000 tarihli Ek Niyet Mektubu'ndaki taahhütler gereği Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 05.02.2001 tarihli kararı ile, **Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TEKEL)** özelleştirme kapsam ve programına alınmıştır. 6.2.2001 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan karar çerçevesinde, söz konusu kuruluş **mülkiyetin devri hariç** kiralama, işletme hakkı devri, mülkiyetin gayri ayni haklarının tesisi ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar yöntemlerinden birinin veya birkaçının birlikte veya ayrı ayrı uygulanması suretiyle özelleştirilmesi ve özelleştirme işlemlerinin 3 yıl içerisinde tamamlanması öngörülmüştür. Oysa, 20 Haziran 2001 yılında kabul edilen ve sonrasında Cumhurbaşkanınca veto edilen 4685 sayılı Tütün Yasası'nda, TEKEL'in İDT'ye dönüştürülerek mülkiyet devri dahil özelleştirilmesi gündeme gelmiştir.

5.3. Özelleştirme ve Kamu Yönetimi

Ülkemizde, "Sanayi-devlet-tarım" zincirinin, devletin aradan çekilmesi sonucu, "devlet-sanayi-tarım" zincirine dönüşmesi sürecinde, devletin düzenleyici rolü yerine sermaye-üretici arasındaki ilişkiye dayanan "sözleşmeli üreticilik" modeline geçilmiştir. Tarımsal finansman yapısı da sisteme uygun duruma dönüştürülmüş, devletin üreticiye doğrudan kredi açma ilkesi kaldırılmış, üretici ile anlaşılan sanayici tarafından sağlanan kredi üreticiye kullanılmaktadır. Bu sürecin adı, tam olarak "tarımsal üreticilerin taşeronlaştırılması"dır.

Devletin yeni rolü gereği, çiftçi-köylü ile doğrudan ilgisinin koparılması, sektörün yönetim yapısını da doğrudan etkilemiş, tarımsal politikalar değiştirilerek, önceki politikalara göre örgütlenmiş kamu kurum ve kuruluşları işlevsiz ya da işsiz kılınmıştır.³⁵ Varlık nedenleri ortadan kaldırılan örgütlerin mali kaynakları daraltılmış, cari harcamalarını karşılamak üzere piyasadan yüksek faizli banka kredilerine başvurmaları sonucu bozulan mali yapıları ise, özelleştirmelerinin gerekçesi sayılmıştır.

Özellikle özelleştirme politikaları ile geline nokta yok edilen ya da işlevsiz kılınan kurumlar şunlardır: **Girdi sağlama ve dağıtımı (TZDK), Yem sanayi (YEMSAN), Gübre sektörü (TÜGŞAŞ; İGSAŞ), Süt ve süt ürünleri (SEK), Et ve et ürünleri (EBK), Tohumculuk sektörü (TİGEM), Tütün ve sigara sanayi (TEKEL), Şeker sanayi (TŞFAŞ), Hububat tarımı ve depolaması (TMO), Çay sektörü (ÇAYKUR), Piyasaların düzenlenmesi (Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri), Tarımsal kredilendirme (Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri).**

³⁴ www.oib.gov.tr

³⁵ GÜLER, B, A, A.k., s. 112.

Yeniden yapılanma ya da re-organizasyon yoluyla yok edilen ya da işlevsiz kılınan kurumlar ise şunlardır: **Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü, Zirai Mücadele ve Karantina Genel Müdürlüğü, Topraksu Genel Müdürlüğü (Günümüzde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü), Çayır-Mera Araştırma Enstitüleri, Hayvancılığı Geliştirme Genel Müdürlüğü, Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, Gıda İşleri Genel Müdürlüğü.**

Aralık 1999'dan bu yana IMF/DB destekli politikaların bu konuda benimsediği ve yasalaştırmaya çalıştığı model, düzenleme (regülasyon) yetkisini kamu yetkili makamının elinden alarak, içinde özel çıkarların da temsil edildiği "kurul"lara, ilgili kamu kuruluşlarına ait olan harcama ve/veya tahsis yetkisini de (gerektiğinde anonim şirketleştirilmiş) "kurum"lara devretmektir. "Tarımda Yeniden Yapılanma ve Destekleme Kurulu", "Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu", "Şeker Kurulu", "Tütün, Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkiler Düzenleme Kurulu" bu kapsamda değerlendirilmelidir. Böylece, siyasilere sorumlu olduğu ve bürokrasiye yürüttüğü hizmetler denetimden uzaklaştırılmakta ve tarımsal hizmet alanları özel finans kurumlarının denetimine geçmektedir.

5.4. Tarımın Alt Sektörlerindeki Özelleştirmeler

Özelleştirme kapsamındaki kuruluşların ülke ekonomisi ve istihdamı içerisinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Hayvancılık sektörünün bileşenleri olan et-balık, süt ve yemde, devletin diğer bazı politikalarının uygulanmasında aracı olarak kullanılan kamu kuruluşlarının bu konulara ilişkin destekleme politikaları belirlenmeden eşzamanlı özelleştirilmesi hayvancılığımızın sonunu hazırlamış, piyasa yerli ve yerli ortaklı yabancı tekelere teslim edilmiştir. Aynı süreç, başlıca tarımsal girdiler olan; tohumluk, gübre, su, yem, damızlık hayvan, tarımsal mücadele ve traktör-tarımsal makineler için de geçerlidir. Özelleştirme politikaları ile bu alanlar tümüyle yerli ve yabancı özel sermayeye açılmaktadır. Süreç KİT'lerle sınırlı kalmamakta, toprak ve su ile tarımsal altyapı hizmetleri de özelleştirilmektedir. Ülkemizde yaşanan özelleştirmeleri, ana başlıkları ile inceleyelim.

Tablo 1: Tarımsal Desteklemedeki İşlevleri Açısından KİT'ler ve TSKB'leri

Kuruluşlar		Destekleme alımı, stoklama, pazarlama	İlk işletme ve/veya ileri sınai dönüştürme	Girdi üretimi	Girdi dağıtımı	Finansman temini
KİT'ler						
TMO (n1,4)	Tahıl, bakliyat	+				
TEKEL (n4)	Tütün	+	+			
TŞFAŞ (n4)	Şekerpancarı	+	+	+		
ÇAYKUR (n2,4)	Çay yaprağı	+	+			
TİGEM (n2,4)	Damızlık, tohum, fidan			+		
TÜGSAŞ/İGSAŞ (n2)	Yapay gübre			+	+	

TCZB (n2,4))	Kredi						+
KOOPERATİFLER							
TSKB (n1,2,4)	Pamuk, fındık, ayçiçeği	+	+	+	+		
TKKMB	kredi				+		+
FONLAR							
DFİF							+

Kaynak: Oğuz OYAN, **Emek Politikaları Sempozyum Kitabı**, s. 128.

a) Gübre ve Tarım Makinaları Sektörü

23.8.1984 tarih ve 8424 sayılı karar ile, gübre fiyatları dolardaki değişimlere bağlanmış; 8.6.1986 tarih ve 10715 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, gübre fiyatları ile dışalım ve dışsatım serbest bırakılmıştır. 29.6.1986 tarih ve 19149 sayılı R.G.'de yayımlanan Para ve Kredi Kurulu kararı ile de, özel sektöre teşvik getirilmiştir. 14.1.1988 tarih ve 12518 sayılı kararname ile, pazarlamada yer alabilecek kuruluşların kapsamı genişletilmiş, gübre pazarlaması TZDK, TŞFAŞ, Gübre üreticileri ve pazarlama şirketleri, TKKMB, TSKB, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile T.C. Ziraat Bankası'na yazılı olarak başvuran gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmaya başlanmıştır. Gübreye yapılan destekleme ödemeleri ve biçimleri günümüze değin sürekli değiştirilmiştir. Destekleme biçimlerindeki değişiklikler pazarlama sistemini de etkilemiş, destekleme ödemeleri 1986-94 yılları arası üretici ve dağıtıcı kuruluşlara, 1995-97 yılları arasında çiftçiye, 1998'ten itibaren tekrar üretici ve dağıtıcı kuruluşlara yapılmaktadır.

Sektördeki kuruluşlar, **üretici, hammadde sağlayıcı, hammadde dağıtıcı ve pazarlayıcı kuruluşlar** olarak dörde ayrılabilir.³⁶

1) *Ana faaliyet konusu gübre olan üretici kuruluşlar* (1995-99 üretim kapasite payları)

Kamu (%41) : TÜGSAŞ (% 27), İGSAŞ (%14)

Özel (%59) : Toros Gübre ve Kimya Endüstrisi AŞ - %70 Tekfen Sanayi Yatırım AŞ (%23), Gübre Fabrikaları TAŞ (%16) , BAGFAŞ (%14) , Ege Gübre Sanayi AŞ (%6), Akdeniz Gübre Sanayi AŞ (Toros Grubunda),

2) *Yan ürün olarak gübre veya hammadde-ara madde üreten kuruluşlar*

Kamu: ERDEMİR, İSDEMİR, Eti Holding Bandırma sülfirik asit tesisleri, Eti Holding Küre Pirit tesisleri, KBİ Samsun sülfirik asit ve Murgul Pirit tesisleri

Özel : KARDEMİR

3) *Hammadde dağıtıcı kuruluşlar*

Kamu: BOTAŞ (amonyak hammaddesi olan doğalgaz dağıtımı)

4) *Pazarlayıcı kuruluşlar*

³⁶ DPT, 8. BYKP, **Gübre Sanayi ÖİK Raporu**, Ankara, 2000, s. 3-4.

Kamu: TZDK, TŞFAŞ, TİGEM, TÜGSAŞ ve İGSAŞ (bayiliklerle)
Özel : Toros Gübre, Zirai İlaç Pazarlama AŞ
Üretici örgütleri: Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, Tarım Kredi Kooperatifleri
Merkez Birliği

TZDK, TÜGSAŞ ve İGSAŞ'ın Özelleştirilmesi

Tarımda kullanılan her türlü traktör, tarım iş makinaları ve gereçleri imal ve satışını gerçekleştirmek üzere 1944 yılında kurulan ve çalışma alanı 1960'lı yıllarda kimyevi gübre ve tarım ilaçları sağlamak ve satmayı da kapsayan TZDK; 11 Mart 1998 tarih ve 98/25 sayılı ÖYK Kararı ile özelleştirme kapsamına alındı. TZDK'nın traktör üretimindeki payı %16'dan %6'ya düşerken, pazarın %45'i Türk Traktör'e ve %42'si Uzel Holding'e aittir. %90 Pazar payının iki şirkete ait olması, özel sermaye tekeli anlamına gelmektedir. Traktör satışında % 9,19 pazar payı olan TZDK'nın özelleştirme gerekçesi, özellikle gübre pazarlamasındaki rolünden dolayıdır. TZDK 1983 yılında gübre pazarlamasında %92lik oranı ile devlet tekeli iken, bu oran 1985'te %89'a, 1987'de %25'e, 1990'da %17'ye, 1992'de %15'e, 1995'te %1'e inmiş ve 1996'da sıfırlanmıştır. 1996 yılında özel sektörün payı %29 iken 1999 yılında %36'ya çıkmış, Toros gübrenin Pazar payı %21'e yükselmiştir. Gübre pazarlamasında halen TÜGSAŞ'ın % 15 ve İGSAŞ'ın %8 payının olması, bu iki kuruluşun da özelleştirilmesinin bir diğer nedenidir. Tarım Kredi kooperatifleri Merkez Birliği'nin payı ise, 1995 yılında %34 iken 1999 yılında %26'ya düşmüştür. Halen en büyük dağıtıcı kuruluş olan TKKMB'nin ihalelerine TÜGSAŞ'ın katılmadığı dönemlerde ise, fiyatlar önemli ölçüde artmaktadır.

TZDK'nın özelleştirilmesi sürecinde yapılan bilinçli uygulamalar ise, dikkat çekicidir. Piyasa koşullarına göre çalışması öngörülen kurumun, 1992 yılında gübre kullanımının en yoğun olduğu ve kurumun toplam satışının %66'sının gerçekleştiği aylarda, iki kez birer ay olmak üzere çıkarılan satışları durdurma kararları nedeniyle gübre satamaması; kurumun açtığı ihalelere giren şirketlerin yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle 1996 yılında ilkbahar ithal gübre siparişlerinin yaklaşık %70'inin teslim edilmemesi; yurtiçi taşımanın demiryolu yerine özel sektör müteahhitlerine yaptırılması; TZDK kaynakları içerisindeki kısa vadeli ticari banka kredilerinin 1984'de %2 iken 1992'de %66'a yükselmesi gibi. Bu durumda oluşan zararın, kamu yönetimi nedeniyle değil, kamu sektörünü tasfiye etme amaçlı özelleştirme politikaları nedeniyle ortaya çıkarıldığı açıkça bellidir.

TZDK'nın istihdam yapısı incelendiğinde; 1984 yılında hiç sözleşmeli personel yokken, 1993'te toplam personelin %27.5'ine ulaşmıştır. 1988 yılında sözleşmeli personelin aylık ücreti işçi ücretine yakın ve memur ücretinin üzerinde iken, 1993 yılında işçi ücretlerinin yarısı kadar ve memur aylığından düşüktür. Bu bağlamda, uygun zamanlama yapılarak ve ücretlerle oynayarak sözleşmeli personel çalıştırılmasının tasfiye süreciyle bağlantısı ile, işçilerin sendikal örgütlülüğü ve memurların yasaya bağlı güvencesinin önemi ortaya çıkmaktadır.³⁷

Bu süreç sonunda; satış, işletme hakkı verilmesi, kiralama ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar yönteminden bir veya birkaçının birlikte veya ayrı ayrı kullanılması yoluyla özelleştirilmesi gündeme gelen Türkiye Zirai Donatım A.Ş.'ye ait;

³⁷ AYMAN, B, G, A.k., s.122.

- Manisa Wp Kükürt İşletmesi 02.02.2000 tarih, 2000/ÖİB-K-03 sayılı İdare Kararı ile Kimyagerler Ziraat İlaçları A.Ş.'ye satılmıştır.

- Erzurum Tarım Alet ve Makinaları İşletmesi, ÖYK'nın 06.03.2000 tarih ve 2000/19 sayılı Kararı ile Sağlık Bakanlığı'na tahsisi edilerek Maliye Hazinesine devredilmiştir.

- Şanlıurfa Tarım Alet ve Makinaları İşletmesi ÖYK'nın 30.10.2000 tarih, 2000/77 sayılı Kararı ile Harran Üniversite'sine tahsis edilerek Maliye Hazinesi'ne devredilmiştir.

- Adapazarı'ndaki Traktör İşletmesi ile Tarım Makinaları İşletmesi; ilki 24.5.2000/10.7.2000 ikinci ise 22.8.2000/18.9.2000 tarihleri arasında iki kez ihaleye çıkarılmış ancak sözkonusu işletmelerin ihalesi iptal edilmiştir. Öte yandan anılan işletmelerin 2001 yılında ihalesinin yeniden yapılması hedeflenmiştir.³⁸

Türkiye Gübre Sanayi AŞ (TÜGSAŞ) ve İstanbul Gübre Sanayi AŞ (İGSAŞ)

Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından 18 Ağustos 1998 tarih ve 98/58 sayılı kararı ile TÜGSAŞ ve İGSAŞ özelleştirme kapsamına alındı ve bu amaçla hazırlanan özelleştirme programı uygulamadadır. İvedilikle özelleştirilebilmek amacıyla, mevcut yasalar da çığnenerek ve hiç bir ön inceleme dahi yapılmadan, bu kuruluşlar doğrudan programa sokulmuşlardır.

Son yıllarda TÜGSAŞ'ın mali yapısı bilinçli şekilde bozulmuş, kurum net işletme sermayesini tüketmiş, yüksek faizlerle borç almaya başlamış ve bilançosunda zarar göstermeye başlamıştır. Bu politikanın amacı Kamu sektörünün payını özel sektöre aktarmaktır. Oysa kapasite kullanım oranları 1996-97 yıllarında kamuda % 80 iken, özel sektörde % 62 dolayındadır ve kamu sektörü daha yüksek kapasitede çalışmaktadır. Gübreye talebin artmasına karşın, gübre sanayiinde yeni veya var olan kapasiteyi artırıcı yatırımlara gidilmemesi sonucu sektörün geleceği hakkında olumsuz bir beklenti doğmuştur. Özel sektör , kapasite oranını artırmak yerine, artan talebi dışalım yoluyla karşılamaya gitmiş ve 1998'de gübre talebinin % 37'si dışalım ile karşılanmıştır.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından, TÜGSAŞ'ın Gemlik, Samsun ve Kütahya Gübre işletmeleri ile, İGSAŞ'ın blok satış yolu ile özelleştirilmesi için, 24 Temmuz 2000'de ihale işleminin yapılacağı açıklandı. TÜGSAŞ ve İGSAŞ İhaleleri 29 Eylül 2000'de sonuçlanmıştır. Buna göre TÜGSAŞ Samsun İhalesi teklifler yeterli görülmediği için iptal edilirken, Gemlik Fabrikası ve İGSAŞ ihalesini en yüksek teklif veren Tekfen Holding kuruluşu Toros Gübre ve Kimya End. AŞ kazanmıştı. Kütahya Gübre Fabrikasının ihalesi ise teklif gelmediği için iptal edilmişti. Kamuoyunda oluşan tepkilerin de etkisiyle 19 Ekim 2000'de Tügsaş Gemlik ve Samsun fabrikaları ihaleleri iptal edilmiştir. İptal gerekçesi olarak ihale komisyonu getirilen teklifleri düşük bulunduğunu açıkladı. Daha sonra da İGSAŞ ihalesi de Rekabet Kurulu'nun 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun'un 7. maddesi çerçevesinde devralma işlemine olumsuz görüş bildirmesi gerekçesiyle 22 Kasım 2000'de iptal edildi. 31 Aralık 1999 tarihinde ise, TÜGSAŞ'ın Elazığ Fabrikasının kapatıldı ve burada çalışanların TÜGSAŞ Samsun işletmesine geçişi yapıldı.

³⁸ www.oib.gov.tr

Gelinen nokta, gübre pazarlamasında Zirai Donatım Kurumu'nun özelleştirme yoluyla devre dışı bırakılmasından sonra, gübre üretiminden kamu sektörünün çekilmesini sağlamak ve tek belirleyicinin özel sektör olmasını sağlamaktır. Gübre sektöründen kamunun çekilmesinin bedeli ise, a) tekelciliğin artması ve Türk Çiftçisinin birkaç büyük firmaya mahkum edilmesi, b) çiftçiye ucuz gübre sağlanmasının sonu, c) gübre fiyat istikrarının bozulması ve gübre fiyatlarının sürekli yükselmesi, d) gübre ithalatının artması olacaktır.³⁹

Zirai Donatım Kurumu gübre dağıtımından, % 42 paya sahip TÜGSAŞ ve İGSAŞ gübre üretiminden, TÜPRAŞ hammadde sağlama işlevinde çekilince, gübre sektöründeki kamu payı tamamen özel sektöre-özel tekele aktarılmıştır. Bu durumda, çiftçinin ucuz gübre sağlayamaması, fiyat istikrarının bozulması ve sürekli fiyat artışları, gübre ithalatının artması gibi olumsuzluklardan en büyük zararı kuşkusuz Türk çiftçisi görecektir ve görmeye başlamıştır.

b) Hayvancılığın çökertilmesi (Yem Sanayi AŞ, SEK ve EBK'nın özelleştirilmesi)

Türk Yem Sanayi AŞ (YEMSAN)

1958 yılında Tarım Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olarak ve tarımsal KİT'lerin ortaklığı ile iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulan YEMSAN, 1958-70 yılları arasında üretimden dağıtımına tüm süreci kontrol etmiştir. 1970'li yıllardan sonra özel sektörün ağırlık kazanması üzerine YEMSAN'da üretim ve ticaretin denetimi işlevi ön plana çıkmış, 1958'te %100 ve 1970'te %31 olan pazar payı, 1990'da %12'ye düşmüştür. 1990 yılında toplam 26 fabrikası olan YEMSAN'ın, fabrikalarının yarısının Batı, diğer yarısının Doğu Anadolu'da olmasına karşın, özel sektöre ait 233 fabrikanın %89'unun Batı Anadolu'da kurulu olması şaşırtıcı değildir. Kısacası, özel sektör alanı durumuna gelen yem sanayiinde, YEMSAN'ın 1997'te özelleştirilmesi üzerine devletin rolü genel gözetim ile sınırlandırılmıştır.

Tablo 2: Türk Yem Sanayi AŞ (YEMSAN) Varlıkları Toplamı ve Satış Bedeli (USD)

Tavşanlı Yem San A.Ş.	16.359	Konya Yem Fab. II	1.583.898
Balıksan A.Ş.	20.158	Uşak Yem Fab.	676.065
Çukoyem Ltd.Şti.	6.834	Kızıltepe Yem Fab.	47.485
Çaycuma Yem Fab.	1.133.088	Adapazarı Yem Fab.	100.000
Adıyaman Yem Fab.	478.136	Erzurum Yem Fab.	215.129
Korkuteli Yem Fab.	919.762	Siirt Yem Fab. I	32.519
Samsun Yem Fab.	3.219.168	Diyabakır Yem Fab.	315.886
Acıpayam Yem Fab.	801.847	Tunceli Yem Fab.	67.468
Bursa Yem Fab.	2.061.893	Tatvan Yem Fab.	109.636
Çankırı Yem Fab.	878.214	Malatya Arsası	385
Devrekani Yem Fab.	480.000	Van Yem Fab.	2486.329
Elazığ Yem Fab.	1.039.176	İstanbul Yem Fab.	3.438.894
Göksun Yem Fab.	916.397	Kırklareli Yem Fab.	577.574
Yatağan Yem Fab.	1.374.596	Hilvan Yem Fab.	25.371
Konya Yem Fab. I	377.119	Muş Yem Fab.	217.324
YEMSAN Varlıkları Toplamı			21.416.324

³⁹ Petrol-İş, **Gübre Sektöründe ve Tarımda Özelleştirmeye Hayır**, İstanbul, 2000, s. 72-74.

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)

1963 yılında kurulan ve milyonlarca üreticinin ve milyonlarca tüketicinin fiyat düzenlemelerinden ve desteklerinden yararlandığı Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, kısa adıyla SEK, 20.5.1992 tarih ve 92/3088 sayılı kararla özelleştirme kapsamına alındı ve 1993-1998 yılları arasında özelleştirildi. SEK'e ait 28 işletmenin 19'unun satın alanlar tarafından kapatılması üzerine, bir kısmı tekrar devlete dönmüş, bazıları ise il özel idareleri tarafından satın alınıp işletilmeye geçmiştir.

Tablo 3: SEK'in Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Üretim ve İstihdamının Karşılaştırılması

Özelleştirme öncesi üretim	62.776 ton/yıl
Özelleştirme sonrası üretim	25.650 ton/yıl
Özelleştirme öncesi işçi sayısı	442
Özelleştirme sonrası işçi sayısı	144
İşten atılma oranı	% 67.4

**Tablo 4: Türkiye Süt Ürünleri A.Ş. (SEK)
Varlıkları Toplamı ve Satış Bedeli (USD)**

İzmir-Tire Süt Toplama Merkezi	51.750	İzmir Süt ve Mam.İşl.	6.795.900
Çatalca Süt Toplama Merkezi	67.912	Lalahan Süt ve Mam.İşl.	2.450.980
Denizli-Acıpayam Arsası	40.277	Muş Süt ve Mam.İşl	112.111
Adana Süt ve Mamülleri İşl.	1.264.394	Adilcevaz Süt ve Mam.İşl.	165.366
Afyon Süt ve Mamülleri İşl.	903.138	Ceylanpınar Arsası	88.195
Amasya ve Süt Ürünleri İşl.	563.749	Aksaray Süt ve Mam.İşl.	854.626
Bayburt Süt ve Süt Mamülleri İşl.	419.429	Sivas Süt ve Mam.İşl.	396.634
Çan.(Çanakkale)Süt ve Süt Mam.İşl.	361.255	Şebinkarahisar Arsası	48.025
Çankırı Süt ve Süt Mamülleri İşl.	473.549	Elazığ Süt ve Mam.İşl.	466.972
Erzincan Süt ve Süt Mamülleri İşl.	360.799	İstanbul Süt ve Mam.İşl.	29.740.088
Erzurum Süt ve Süt Mamülleri İşl.	405.899	Bolu Süt ve Mam.İşl.	1.484.021
Eskişehir Süt ve Mamülleri İşl.	901.998	Tunceli Süt ve Mam.İşl.	313.525
Havsa (Edirne) Süt ve Mam.İşl.	1.443.197	Çorum Süt ve Mam.İşl.	476.957
Siverek Süt ve Mam.İşl.	135.380	Diyarbakır Süt ve Mam.İşl.	661.338
Yatağan (Muğla) Süt ve Mam.İşl.	721.598	Adıyaman Süt ve Mam.İşl.	226.745
Yüksekova Süt ve Mam.İşl.	112.750	Devrek Süt ve Mam.İşl.	415.698
Trabzon İşletmesi	812.825	Silivri Süt ve Mam.İşl.	149.695
Solaklı (Adana) Süt Toplama M.	89.174	Aydın-Köşk Arsası	432.261
Sinop Süt ve Süt Mam.İşl.	378.712	Kastamonu Süt ve Mam.İşl.	279.393
Balıkesir Süt ve Mam.İşl.	3.208.556	Yenice Süt Toplama Merkezi	17.410
Burdur Süt ve Mam.İşl.	2.696.078	Giresun Süt ve Mam.İşl.	662.865
SEK isim hakkı	7.958.615		

SEK'in özelleştirilmesi sonucu, SEK işletmelerini satın alanlar, ya fabrikaların kurulduğu arazilerdeki toprak rantını toplamak, ya da Nestle, Danone gibi Dünya tekelleri ile birleşerek süt piyasasına egemen olmaya çalışmışlardır. Kısacası SEK, belli bir tekelin piyasada istediği fiyatı istediği gibi oluşturması için kapatıldı.⁴⁰ Sonuç olarak, tekeli konumu olmadığı halde, %6-8'lik pazar payı ile piyasayı düzenleyen SEK'in fiyat düzenleyici konumdan çıkarılması sonucu, üreticiden çok ucuza alınan süt, tüketiciye çok pahalı satılmaya başlanmış ve süt piyasası ulusötesi şirketlere bırakılmıştır. Bu süreç, başta Köy-Koop olmak üzere demokratik kooperatifçiliği de çok zor bir duruma itmiştir.⁴¹

Et ve Balık Kurumu AŞ (EBK)

1952 yılında kurulan Et ve Balık Kurumu, 20.5.1992 tarih ve 92/3088 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile özelleştirilmesine karar verilen kuruluşlar arasına alınmıştır. Bu kapsamda, Afyon, Ağrı, Amasya, Bayburt, Bursa, Erzincan Kars, Kastamonu, Malatya, Şanlıurfa ve Tatvan kombinaları 1995'te, Ankara Kombinasi 1996'da, Burdur Kombinasi ise 1999'da özelleştirilmiş, Kayseri, Gaziantep, Eskişehir, Sivas Kombinaları 10.11.1999 tarihinde ihaleye çıkarılmıştır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca satış sözleşmesine, üretimin ve istihdamın devamını güvence altına almak için; işletmelerin mevcut faaliyetlerinin en az 3 yıl süre ile devam ettirileceği, bu süre içinde işletmenin üçüncü şahıslara satılıp kiralanamayacağı ve bu yükümlülükler uymayan alıcıların her yıl için toplam satış bedelinin % 10'u oranında cezai şart ödeyeceği koşulları konulmuştur. Fakat bu koşullar uygulanmamıştır.

Varlık bazında blok satış yöntemi uygulanan Şirket'e ait **11 et kombinasi ve Ersan A.Ş.'deki % 99.83 oranındaki pay ile 5 arsa 1995 yılı içerisinde özelleştirilmiştir.** Kasım 1999 yılında ihaleleri gerçekleştirilen 4 Kombinanın özelleştirme işlemleri Şubat 2000 tarihi itibari ile tamamlanmıştır. 26/09/2001 tarihi itibarıyla şirket bünyesinde bulunan tesisler; Adana, Bingöl, Diyarbakır, Erzurum, Kayseri, Sakarya, Konya, Manisa, Van, Zeytinburnu Et Kombinasi; Haydarpaşa, Sincan Et İşletmesi, Fatsa Balık Mamülleri İşletmesi, Taşımacılık İşletmesi; Çeşme, Samsun, Sinop Soğuk Deposu'dur. Sakarya Et Kombinasi'nin, 4046 sayılı Kanun'un 2 (i) bendi uyarınca kamu yararına istinaden Sakarya Valiliğine tahsis edilmek üzere Maliye Hazinesine devri ÖYK'nın 06/03/2000 tarih ve 2000/17 sayılı Kararı ile uygun bulunmuş ancak, halen faaliyetine devam etmektedir. Alınan karara rağmen durumun da bir değişiklik olmamıştır. Zeytinburnu Et Kombinasi'nin ise mülkiyeti T. Emlak Bankasına ait olup, kesim faaliyeti durdurulmuştur. Fatsa Balık Mamülleri İşletmesi, ÖYK'nın 28/02/2001 tarih, 2001/22 sayılı ÖYK Kararı ile 19 Mayıs Üniversitesine devrine karar verilmiş olup çalışmalar devam etmektedir.

Yem Sanayi A.Ş. ve SEK Süt Ürünleri A.Ş.'nin tüm üretim ve işletme birimlerinin özelleştirilmesi nedeni ile tüzel kişilikleri ticaret sicilinden silinmiş, EBK bünyesinde birleştirilerek Kasım 1997 tarihinde tasfiye edilmiştir. Şirkete verilen yetki çerçevesinde araziler için Şirket tarafından ihale açılmıştır. Söz konusu ihalede iki soğuk hava deposu ve bir kısım arsaların satışı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, İştirak ve bağlı ortaklıklarının özelleştirme çalışmaları tamamlanan Türkiye Çimento ve Toprak San. T. A. Ş. ile TESTAŞ Türkiye Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin de Et ve Balık

⁴⁰ ERGİN, Gürol, **Kuşatılmışlar Ülkesi Türkiye**, Art Yayın, Ankara, 2001, s. 48.

⁴¹ **Mülkiye Dergisi**, S: 217, C:XXIII, Temmuz-Ağustos 1999, s. 205-210.

Ürünleri A.Ş. bünyesinde birleştirilmesine karar verilmiştir. 10/09/2001 tarih ve 2001/50 sayılı ÖYK Kararı ile MEYBUZ Meyve ve Buzlu Muhafaza ve Enternasyonal Nakliyat A.Ş.'de bulunan %99,57 oranındaki idareye ait hisselerin nominal bedel üzerinden şirkete devredilmesine karar verilmiş olup çalışmalar devam etmektedir.⁴²

Tablo 5: EBK'nın Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Üretim ve İstihdamının Karşılaştırılması

Özelleştirme öncesi üretim	33.560 ton/yıl
Özelleştirme sonrası üretim	1.339 ton/yıl
Özelleştirme öncesi işçi sayısı	867
Özelleştirme sonrası işçi sayısı	176
İşten atılma oranı	% 79.7

Ülkemizdeki besicilerin organize birlikler oluşturamaması nedeniyle, kuraklık, felaket, arz fazlalığı gibi durumlarda müdahale alımı yapacak başka kuruluş bulunmaması ve besi hayvanı üreticileri için belli bir pazar garantisi sağlaması nedeniyle, halen sermayesinin % 100'ü ÖİB'e ait olan ve %3-4 pazar payı bulunan EBK'nın, tümüyle piyasadan çekilmesi, piyasada fiyat istikrarsızlığı ve üretimde dalgalanmalar oluşturacaktır. Özelleştirme kapsamına alınıp devri tamamlanan kuruluşlardan Yem Sanayi A.Ş.'den 21.416.324 , SEK'ten 69.619.758 \$, EBK'dan 41.262.730 \$, gelir sağlanmasına karşın, Türkiye'de 1980 yılında 16 milyon olan sığır varlığı 11 milyona, 48 milyon olan koyun varlığı 30 milyona düşmüştür. Bu süreçte, terör nedeniyle Doğu ve Güneydoğu'da hayvancılığın olumsuz etkilenmesi ve ulusötesi şirketlerin dışalım dayatmaları sonucu, ülkemiz et dışalımına yönelmiş, özelleştirmede harcadığı kaynaktan fazlası ile gelişmiş ülkelerin çiftçilerini desteklemek zorunda bırakılmıştır.

Tablo 6. EBK Varlığı ve satış bedeli (USD)

EBK ET VE BALIK ÜRÜNLERİ A.Ş.	
Manisa Lojman Arsası	182.747
Çerezköy Arsası	1.508.582

⁴² www.oib.gov.tr

Gölbasi-Oğulbey Arsası	1.750.226
Ankara Kombinasi Arsası	29.209.399
Afyon Et Kombinasi	1.061.301
Suluova Et Kombinasi	785.363
Malatya Et Kombinasi	658.006
Kars Et Kombinasi	422.306
Elazığ Et Kombinasi	844.612
Şanlıurfa Et Kombinasi	591.741
Tatvan Et Kombinasi	401.437
Başburt Et Kombinasi	481.534
Bursa Et Kombinasi	1.256.623
Ersan A.Ş.	125.410
Kastamonu Et Kombinasi	637.796
Ağrı Et Kombinasi	532.413
EBK'a Ait Varlık Toplamı	41.262.730

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın "Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları" adlı yayınında;

" Hayvansal ürünlerde müdahale kuruluşu olarak görev yapan SEK ve EBK ile, hayvancılığa girdi sağlayan Yem Sanayinin rehabilite edilmeden özelleştirilmiş olması, özelleştirmenin amaç dışına çıkmasına neden olmuş ve bugün tesislerin yerinde iş merkezleri ve konutlar yer almıştır. Hayvansal ürünlerin pazarlanmasında var olan altyapı eksikliği yoğun olarak kendini göstermiş ve hayvancılık bu özelleştirmeden olumsuz etkilenmiştir.... Tarımsal üretimde kendine yeterlilik tartışılır hale gelmiş, özellikle son yıllarda tarımsal ürün ithalatı önemli ölçüde artmıştır; Tarımsal üretimde ve tarım ürünleri ihracatında mevcut potansiyel kullanılmadığı için üretim ve ihracat azalmıştır; üretici gelirlerinde istikrarsızlık yaratılmış, tarımsal üretim faaliyeti cazip bir geçim alanı olmaktan çıkmıştır; çiftçilerin gelir dağılımı düzeleceğine bozulmuş, bölgelerin farklı ekolojik yapıları nedeniyle bölgeler arası gelir farklılığı daha da artmıştır; tarım-sanayi entegrasyonu yeterli düzeyde sağlanamamış, tarımsal sanayi yatırımları Anadolu'da yaygınlaştırılmamıştır."

ifadeleri yer almaktadır.⁴³ Bu alıntılar bir yıkımın itirafları mıdır? Rehabilite edildikten sonra özelleştirmeleri farklı sonuca yol açabilir miydi? "Et-Süt-Yem" piyasasının eşzamanlı özelleştirmesinin özel bir anlamı yok mudur? Yaşanan gerçekleri kamuoyuna şikayet etmek, "sorunlar nasıl çözülmeli" aşamasında DTÖ ve IMF direktiflerinin dışına çıkamamak, ne hazin bir durum. **Atatürk Türkiye için ise, ne acı bir durum!**⁴⁴

Tablo 7.Blok Satış Yöntemi İle Özelleştirilen Kuruluşlar

KURULUSUN	SATIŞ BEDELİ	KURULUŞUN ADI	SATIŞ BEDELİ /

⁴³ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları**, Mayıs 2000, s. 29-30.

⁴⁴ SUIÇMEZ, B, R, A.k., s. 10.

ADI	/ USD		USD
Manisa Yem	74.627	Layne-Bowler	6.912
Isparta Yem	97.015	Sivas Yem	361
Biga Yem	149.683	Hascan Gıda	6.531
Bursa Soğuk Depo	107.050	Toros Gıda	64.668
Yemta	80.187	Toros İlaç Pazarlama	5.871.330
Aksaray-Yem	457.867	Pancar Motor	129.242
Çorum Yem	120.491	Pan Tohum Islah	136.019
Eskişehir Yem	1.084.421	Aroma Bursa Meyva Suları	1.724.818
Kayseri Yem	84.344	Fruko-Tamek	184.802
Ordu Soya	322.762	Tamek Gıda	12.320
Çaybank	2.465.290	Mekta	9.845.669
Tat Konserve	7.578.524	Konya Şeker	600.000
Meysu	6.767.253	Sümerbank	150.000
Şeker Sigorta	1.229.897	Köytaş	14.000.000
Türk Traktör	84.072	Şekerbank	3.505.195
Trakmak	7.683.247	Bandırma Yem Ltd.	31.158.000
Trakmak	3.960.088	Kars Yem A.Ş.	374.721
Toplam			1.786.446.255

Kaynak: T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, " Türkiye'de Özelleştirme" Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı, 2 Eylül 1998, s.18-22.

c) Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)

1929 dünya krizinin ardından tarım ürünleri fiyatları hızla ve büyük oranda düşünce Hükümet, buğday fiyatlarında mevsimlik dalgalanmaları önlemek amacıyla Ziraat Bankası'na buğday alma görevi yükledi. 3 Temmuz 1932 gün ve 2056 sayılı Hükümetçe Ziraat Bankasına Mübayaaya Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun ile buğday üreticisinin tüccara karşı korunması amaçlandı. Bu Yasa ile getirilen uygulama sonucunda Toprak Mahsulleri Ofisi 24.6.1938 gün ve 3491 sayılı Yasayla kuruldu. 1938 yılında Ticaret Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olarak kurulan ve 1960'lı yıllardan beri Tarım Bakanlığı'nın ilgili kuruluşu olarak alım yaparak destekleme görevini sürdüren Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO); 233 sayılı KHK'ya dayanılarak, 11.12.1984 tarih ve 18602 sayılı R.G.'te yayımlanan ana statü değişikliği ile, sermayesinin tamamı devlete ait olan, iktisadi alanda ticari esaslara göre çalışan bir iktisadi devlet teşekkülü olarak yeniden yapılandırılmıştır. Ülkede üretilen ve pazarlanan buğdayın %20'sine yön veren ve dışsatımdaki tekeli 1982 yılında ortadan kaldırılan TMO, genellikle yüksek alım fiyatları ile piyasaya çıkmakta, aldığı ürünün satış fiyatını gerektiğinde alış fiyatının da altında belirleyerek piyasada düzenleyici rol oynamakta, ortaya çıkan zarar ise, "görev zararı" olarak kamu kaynaklarından karşılanmaktadır.

Tarım Reformu uygulamaları TMO'nun da işlevini değiştirmiştir. Destekleme alımı yapılan ürün sayısı azaltılmış, yüksek üretici fiyatı yerine dünya fiyatlarına geçilmiş, alım ödemeleri taban fiyat ve üretici primi olarak ikiye ayrılarak takside bağlanmış, fiyat belirlemede "ürün borsası" sistemine geçilmiş, Ziraat Bankası ve Merkez Bankası'ndan alınan krediler yıllara göre azaltılmış ya da sıfırlanmış, yerli ve

yabancı bankalardan yüksek faizlerle borç almak zorunda kalınmış, TMO depoları “umumi mağazacılık” adı altında üretici ve ağırlıklı olarak tüccar-özel sektöre açılmış, kurum çalışanlarının %80’inden fazlası sözleşmeli ya da kadro karşılığı sözleşmeli statüsüne dönüştürülmüştür. IMF’ye 9 Aralık 1999 günü verilen niyet mektubunda, buğday ve diğer tarım ürünlerinin desteklenmesinden büyük ölçüde vazgeçileceği taahhüdünde bulunulmuştur.

d) Tarımsal kredilerin dönüştürülmesi (T.C. Ziraat Bankası’nın özelleştirilmesi, TKKMB’nin özerkleştirilmesi)

Dünya Bankası ile yapılan ve 2.8.1989 tarih ve 20240 sayılı R.G.’te yayımlanan, 250 milyon dolar tutarında olan “Üçüncü Tarımsal Kredi Projesi”, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin yeniden düzenlenmesi koşulunu getirmiştir.

Ziraat Bankası’nın kuruluş tarihi olan 15.08.1888’den 15.11.2000 tarih ve 4603 sayılı yasa çıkıncaya kadar geçen süredeki en önemli özelliği, özel görevi bulunan bir kamu bankası olmasıdır. Özel görev alanı ise, Türk çiftçisini destekleyerek Türkiye tarımını geliştirmektir. "Tarımda işsiz nüfus kalmaması, çiftçinin kalkınmasının sağlanması, köylülerin toprağına ve köyüne bağlanması ve kurulacak kuruluşlara iştirak etme ve ayrıca her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme görev ve yetkisi" verilerek kurulan bankanın örgüt yapısında, bu görevleri yerine getirmek amacıyla Zirai Krediler, Özel Nitelikli Tarımsal Krediler, Kooperatifler, Proje Değerlendirme, İştirakler ve GAP Kredileri Daire Başkanlıkları çalışmalarında bulunmaktadır.

1926 yılında Anonim şirket haline dönüştürülen Ziraat Bankası, yaşanan ekonomik buhran nedeniyle hedeflerini tam olarak gerçekleştiremediği yani çiftçilerin ve diğer kesimlerin A.Ş. şeklindeki yapıdan yeterince yararlanamadığı gerekçesiyle, 1937 yılında özel görev alanını tanımlayan bir düzenleme ile KİT olarak Banka statüsüne kavuşturulmuştur. Bugün ülkemizde yaşanan ekonomik krizin boyutları dikkate alındığında, Anonim Şirket şekline dönüşün ne kadar yanlış ve geri bir yapılanma olduğu anlaşılacaktır.

Ülkemizde tarım sektörünün kredi gereksinimini karşılamak amacıyla kurulan ve çalışmalarda bulunan ve bir *uzmanlık bankası* olan Ziraat Bankası, işlevi dışında kullanılması (hatta belli dönemlerde Merkez Bankası gibi) nedeniyle trilyonlarla ifade edilen görev zararlarına uğratılmıştır ve bu rakamın içinde tarımsal desteklemelere, doğal afet zararlarına ve tarımsal kredilere düşen pay oldukça azdır. Tarım sektörü tüm dünyada değişen oranlarda desteklenmektedir ve her ülkede tarım sektörünü finanse eden bir banka vardır. Dünya ülkeleri dikkate almadan, ülkemizde tarım sektörüne yapılan ödemeleri görev zararı saymak bilinçli bir yanıltmacadır. Tarımsal ürün fiyat desteği alamayacak olan çiftçilerimiz, tarımsal faaliyetlere özgü koşullar nedeniyle gerek duyduğu kredi desteğini de alamaması durumunda, ekim yapamayacak yani üretemeyecektir. Üretimden kopan çiftçilerimiz ise, diğer sektörlerde istihdam olanağı bulamaları bile, tekrar tarlalarına dönmeyeceklerdir. Özellikle modern tarım yöntemlerini kullanabilmek için gerekli olan kredi ve projelendirme çalışmaları için, Türk Çiftçisine uygun koşullarda destek verecek bir bankanın kalmayıp, büyük üreticileri ve tarım şirketlerini üretimden kopartmayacak olsa bile, orta ve küçük üreticilerin üretim yapmasını engelleyecektir.

"Görev zararı" mantığıyla tarımsal kredilerin varlığının sorgulanmasını yanlışır. Çiftçilerimizin üretimde bulunmasının ülke ekonomisine katkısı yanında, olayın sosyal boyutu gözden kaçırılmamalıdır. Ziraat Bankası'nın 1993/94 tarihinde pamuktaki destekleme primi dolayısıyla Hazine adına sağladığı 315 milyon dolarlık ana paranın, 1997'de Hazine'nin Banka'ya yaptığı 712 milyon dolarlık ödemeye rağmen, 2000 yılı sonunda 11 milyar dolara ulaşmış bulunması (!) "görev zararı" çarpıtmasının somut bir örneğidir. Dolar bazında yıllık ortalama yüzde 128 yükseltile Ziraat Bankası alacağıının (veya Hazine borcunun) aslında tarıma dönük bir destekleme olarak sunulmasındaki yanlışlığa dikkat çekilmişti. Ziraat Bankası'nın başka nedenlerle bozulan dengelerine Hazine'nin yaptığı takviyenin tarımsal destekleme üzerinden gösterilmesi, kamu hesaplarında saydamlık arayışlarının önemini kanıtlamaktadır. Nitekim, gerek Sayıştay'ın "2000 yılı Malî Raporu" (Sayıştay, 2000: 130-1), gerek Ziraat Bankası'nın denetiminden sorumlu Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun 1999 Yılı Ziraat Bankası Raporu (BYDK, 2001), bu abartılı faiz yürütümüne dikkati çekmektedir.⁴⁵

1924 yılında "İtibari Zirai Birlikler Kanunu", 1929 yılında "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" ve 1935 yılında "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" ile faaliyete başlayan Tarım Kredi Kooperatifleri, 1972 ve 1985 yılındaki düzenlemelerin ardından, 1995 yılında özerk bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu özerklik ise, büyük toprak sahiplerine ayrıcalık getirdiği ve küçük üreticinin uygulamalardan yeterince yararlanamadığı eleştirilerine hedef olmaktadır.

Genel ihtisas, tohumluk, kimyevi gübre, hayvancılık ve tarımsal mücadele ilaçlarında kısa vadeli işletme, tarımsal araç-gereç ve hayvancılık donatma alanlarında orta vadeli yatırım kredisi veren TKK; açtığı kredileri öz kaynaklarından ve Ziraat Bankası'nca gerçekleştirilen transferlerden sağlamaktadır. 1984-93 yılları arasında açtığı kredilerde öz kaynak oranı %36'dan %11'e gerilemiştir. Hükümetin borç erteleme ya da silme uygulamaları da, diğer bir transfer şekli olup, "görev zararı" karşılığı Hazine'den kaynak alınmaktadır. Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesi ve Hazine kaynaklarının kesilmesi, TKKMB'nin işlevini yitirmesine yol açmıştır.

e) TEKEL

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 05.02.2001 tarihli kararı ile Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TEKEL) özelleştirme kapsam ve programına alınmış ve işlemlerinin 3 yıl içerisinde tamamlanması öngörülmüştür.

TEKEL'in özelleştirilmesi ise çok özel bir konu. "Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nün (TEKEL) Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 233 Sayılı Kanun Hükmünde kararnamede Değişiklik Yapılmasına ve 4046 Sayılı Kanuna Ek Madde Eklenmesine Dair Kanun Tasarısı" (kısaca Tütün Yasası), Cumhurbaşkanı'nın vetosuna karşın IMF'ye verilen taahhütler doğrultusunda yasalaşmıştır. Tütün yasa tasarısı, gerek tütün üreticilerini, gerek tütün mamulleri üreticisi TEKEL'i ve diğer ulus-ötesi tütün/sigara tekellerini ve yerli ortaklarını, gerek tütün piyasasının çeşitli

⁴⁵ OYAN, Oğuz, "Kalkınma ve Sosyal Adalet" Oturumu Bildirisi, **Emek Politikaları Sempozyumu (24-25 Mart 2001-Ankara)**, Emek Platformu - TMMOB Yayını, s.90.

unsurlarını, gerekse de tütün tüketicilerini yakından ilgilendiren önemli düzenlemeler getirmektedir.⁴⁶

Neoklasik iktisatçılar bile, özelleştirmenin kendiliğinden verimliliği sağlayamayacağını, bunun ancak rekabetçi koşullarda olanaklı olabileceğini söylemektedirler. Türkiye’de özelleştirmelerin rekabet koşulları yaratıp yaratmadığı, EBK ve özellikle SEK özelleştirmeleri ile ortada iken, tütün ve sigara sektöründe hangi rekabetçi yapı amaçlanmaktadır? Amaç yalnızca çok karlı bir sektör olan sigara sektöründe karın kamu tekelden özel tekellere aktarılmasıdır. Nitekim İtalya, İspanya, Fransa ve Japonya gibi çeşitli ülkelerdeki tütün tekelleri incelendiğinde, tütünde uluslararası özel sektör tekellerinin devlet tekeli yerine geçtiği görülecektir.⁴⁷ Türkiye’de de tütün, tütün mamulleri ve alkollü içkilerde devlet tekeline son veren düzenleme, özel tekeller oluşturulmasını adeta teşvik edici niteliktedir. Küçük üretici ve ithalatçıların piyasaya girişleri yasa hükmüyle yasaklanmış durumdadır. Tütün ve tütün mamulleri piyasasının Philip Morris-Sabancı ortaklığı ile R.J. Reynolds (Japon Tobacco) egemenliğine girmesi için adeta özel bir düzenleme yapılmıştır. Bundan tütün üreticisinin, tütün sektörünün ve Türkiye’nin bir çıkarının olmadığı, ancak dış ve iç kimi özel sermaye çevrelerinin özel menfaatlerinin kollandığı son derece açıktır.⁴⁸ Bu sürecin adı ise, TEKEL’in özelleştirilmesi değil, ulusötesi tekellere devredilerek “Yabancılaştırılması”dır. Sizce, Devlet tekeli olumsuzsa özel sektör tekeli ya da yabancı tekel olumlu mudur?

f) Tohumculuk ve Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM)

Atatürk, Cumhuriyetin kurulmasından sonra kendisine ait çiftliklerde geleneksel tarım anlayışını kökten değiştiren uygulamalar gerçekleştirdi; köylüye örnek oldu, 1937 yılı Haziran ayında bu çiftlikleri devlet hazinesine bağışladı. 1937 yılında Zirai Kombinalar İdaresi kuruldu. Bu kuruluşun amacı, tarım aletleri, makinaları ve ilaçlarının satın alınarak halka tanıtımının yapılmasıydı. 7.1.1938 gün ve 3308 sayılı Yasa ile, Atatürk tarafından bağışlanan bu çiftlikler, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu’na dönüştürüldü. Daha sonra çeşitli diğer çiftlik ve işletmeler de Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu’na katıldı. Zirai Kombinalar İdaresi 1943 yılından itibaren boş hazine toprakları üzerinde devlet çiftlikleri oluşturdu, tarımsal üretimi artırdı, çağdaş tarım teknik ve yöntemlerini köylüye tanıttı ve özellikle sıkıntılı dönemlerde halkın gıda ihtiyacının karşılanması açısından çok büyük katkılarda bulundu. Tarıma destek sağlanması amacıyla 1944 yılında da Türkiye Zirai Donatım Kurumu kuruldu. Zirai Kombinalar İdaresi ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu 1 Mart 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5433 sayılı Yasa ile birleşerek, Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü’nü oluşturdu. 1983 yılında ise Devlet Üretim Çiftlikleri ile hara ve inekhaneler birleştirilerek TİGEM doğdu.

Çiftçimize kaliteli tohumluk ve damızlık üretmek amacıyla kurulan ve 38 işletmesi ile 3.819.000 dekar arazi varlığına sahip olan TİGEM, hububat ve yem

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: www.tmmobzmo.org.tr, www.tutuneksper.org.tr, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler.

⁴⁷ ERGİN, Gürol, “Tütün ve Sigarada Kamu Girişimciliği”, **Dünyada ve Türkiye’de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu Bildirileri**, Cilt II, TMMOB-EMO Ortak Yayını, İstanbul, 1998, s. 559-568.

⁴⁸ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler.

bitkileri tohumculuğunda % 90 pazar payına sahiptir. Tarımsal teknolojideki gelişmelere bağlı olarak çok karlı bir sektör durumuna gelen tohumculuk ve damızlık sektöründe, çok uluslu şirketlerin yerli ortakları kanalıyla ulusal pazardaki payını artırma isteği ile özellikle kent merkezi ve turistik bölgelerdeki tesis arazilerine sahip olma isteği sonucu TİGEM'in özelleştirilmesi hızlanmış, fakat farklı bir yöntem seçilerek "kiralama" adı altında işletmeler özel sektöre açılmıştır. 4 Mayıs 2000 tarihinde, 10 işletmenin anonim şirket çerçevesinde iştiraklere dönüştürülmesini müjdeleyen Tarım ve Köyişleri Bakanı, neden bunun bir özelleştirme programı olmadığını söylemek zorunda kalmıştır? Özelleştirme kötü bir uygulama olarak mı algılanmaktadır? Yüksek Planlama Kurulu'nun 24.12.1999 tarihli kararı doğrultusunda, "doğrudan kuruluş amacı dışında faaliyetlerden kaçınılması (yasaklanması değil) ve ilgili üretim konularında monopolleşmeye meydan verilmemesi, tesis ve aynı sermaye olarak konulmaksızın kira bedeli karşılığı TİGEM'e sermaye katkısı olması" koşullarıyla ve % 15-50 arası anonim şirkete sermaye katkısı sınırlaması yani çoğunluğu elinde tutmama koşuluyla özel sektörle birleşme nasıl değerlendirilmedi? 10 işletmenin özelleştirilmesi kararından sonra, 10 işletmenin daha özelleştirme kapsamına alınması üzerine; özelleştirme konusunda RunAgra co.& Karadeniz Group tarafından Tarım ve Köyişleri Bakanlığına iletilen altı özelleştirme modeli üzerinde değerlendirmeyi, ABD Ankara Büyükelçisi Mark PARRIS'ten alalım.

"Türkiye hükümetinin, bazı TİGEM çiftliklerine özel sektör yatırım olanaklarının araştırılması için Tarım Bakanlığı'na yetki verdiğini biliyorum. ABD özel sektör temsilcileri bu ortaklıklara teknik yardım ve destek sağlanması konusunda ilgilenebileceklerini bize söylediler. Dalaman dahil bir çok TİGEM çiftliğinde, ABD'nin yüksek kaliteli canlı hayvanlarının ve genetiğinin hayvan yetiştirme programlarına dahil edilmesinden fayda sağlandığını öğrenmekten mutluluk duydum. Hükümetin ve özel sektörün bu alanda yeni girdiler için ABD'ye sıcak bakmasını umuyoruz".

Sayın Tarım ve Köyişleri Bakanı, "Alınan teklifler arasında yabancı şirketlerin bulunmadığını, ancak teklifte bulunan şirketlerin yabancı şirketler ile ilerde işbirliği yapabileceğini" belirttikten sonra, yorum yapmak gerekir mi? Bilindiği gibi, pek çok ulusötesi şirket, çiftlikleri alabilmek üzere gerekli girişimlerde bulunmuş, Şarık TARA, Ceylanpınar Tarım İşletmesinin yabancılara verilmesinin yararlı olduğunu savunabilmiştir.⁴⁹

Tarımsal işletmeleri özel sektöre açma girişimleri TİGEM'le sınırlı kalmayıp, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı 35 üretim istasyonundan bazılarının da özelleştirilmesinin gündemde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Tarım ve Köyişleri Bakanı Hüsnü Yusuf Gökalp; 2002 Malî Yılı Bütçe görüşmelerinde de, TİGEM ve üretim istasyonlarının özelleştirilmesini savunmuştur.

Tohumculuk konusu açılmışken, şeker sektörüyle de doğrudan ilgisi olan bir ulusötesi şirkete dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Tohum, tarım ürünleri ve gıda prosesi alanında 130 yıldan fazla geçmiş olan ve dünyanın en büyük özel sahipli, halka açılmamış şirketi, "Cargill". Ana hissedarları Cargill ve MacMilan aileleri olan ve finans, metalürji gibi daha pek çok alanda da 65 ülkede, 130 değişik alanda, 1000

⁴⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 30.12.2001.

ayrı yerde, 80600 kişi istihdam eden, 1998 yılında 51 milyar dolarlık satış gerçekleştirmiş şirket, ABD gıda sektöründe tüm şirketler kategorisinde Pepsi ve Coca Cola'nın önünde üçüncü sırada bulunmaktadır. General Motors, Industrial Bank of Japan, Philips Electronics gibi diğer ulusötesi şirketlerle birlikte Dünya Patronlar Konseyinin de bir üyesi olan Cargill, dünya tahıl ticaretinin dörtte birini kontrol eden dünyanın en büyük tahıl şirketidir. Cargill, dev pazarlama şirketi Continental'in tahıl şirketini alarak ve dünyanın en büyük tarımsal teknoloji şirketi Monsanto ile ortak bir şirket kurarak, tohumların geliştirilmesinden üretimine, ekiminden hasat sürecine, hasadın işlenmesinden gıda ürünü olarak tüketiciye sunulmasına, hayvan yeminden, et pazarlamasına kadar bütün safhalar üzerinde tekelleşmeye gitmektedir. Cargill'in bu boyutlarda bir dev haline gelmesinde ve dünya pazarlarına hükmetmesinde ise, ABD yönetimlerinin 1950'lerden bu yana tahıl, gıda paketleme ve tuz alanında yaptığı sübvansiyonların önemli etkisi vardır.⁵⁰ 1960'lardan beri Türkiye'de ticaret yapan ve 1986 yılında kendi bürosunu açan Cargill, Mustafa Kemal Paşa'daki fabrikalarında genetik olarak değiştirilmiş bir ürün olan hibrid mısır ve ayçiçeği tohumu üretmektedir. Cargill'e 1997 yılında 54 milyon dolarlık yabancı sermaye izni daha verilmesi sonucu İznik Gölü kenarındaki I. sınıf tarım arazisine kurulacak nişasta fabrikasının temeli atıldı. ÇED Yönetmeliği'ni aşmak için, "Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye İle Kullanılmasına Dair Yönetmelik" değiştirildi. Değişiklik ODA'mızın Danıştay'a açtığı dava sonucu iptal edildi ama fabrikalar üretime geçti.

Cargill gibi şirketler, GATT çerçevesinde oluşturulan ve DTÖ'de tekrar ele alınması beklenen TRIPS-Ticaret İlişkili Fikri Mülkiyet Anlaşmasına dayandırarak, gen teknolojili tohumların bu anlaşmaya girdiğini ileri sürerek, bir defa ürün alınmış tohumlardan yeni tohum alınmasını istememekte ve çiftçilerin tohumluk ayırmasını engellemeye çalışmaktadır. Çünkü; günümüzde dünyadaki, tahıl, soya, mısır ve pamuk üretiminin %50'si genetik olarak dönüştürülmüş tohumlarla yapılıyor ve böylece, sürekli olarak kendilerine bağımlı bir çiftçi topluluğu oluşturulmaya çalışılıyor.⁵¹ Nedeni ise, dünya tohum ticaretinin %40'ını gerçekleştiren 10 büyük şirketin istedikleri gibi fiyatları kontrol etme istekleridir. Bu şirketlerden Cargill ve işbirliği yaptığı Monsanto şirketi, "Terminatör" (yokedici) geni denen bir geni tohumlara aktararak, çeşitli gen teknolojileriyle dönüştürülmüş tohumlardan verimli ürün alınmasını sağlamakta, ancak bu tohumlar kullanılarak yetiştirilmiş ürünlerden ayrılan tohumlardan bu terminatör geni nedeniyle bir daha ürün alınamamakta ve üretici her dönem bu şirketlerden tohum almak zorunda kalmaktadır. BBC'nin bildirdiğine göre Monsanto'nun ürünlerini satan Cargill nedeniyle, Türkiye de bu uygulamanın kapsamındadır.⁵²

İnsan sağlığına zarar verilerek elde edilen verimlilik, geri ülkelerin tarımını çökertmek için ulusötesi şirketlerin elinde bir silahtır. Cargill'in yağ üretimi için ayçiçeğine alternatif olarak Samsun ve ilçelerinde yerleştirmeye çalıştığı Kanola bitkisi de benzer özellikler taşımaktadır. 2001 yılında çıkarılan bir kararname ile destekleme alanına yalnızca soya ve kanola bitkisinin alınması kararında Cargill'in etkisi var mıdır? Gerçi daha sonra Tarım ve Köyişleri Bakanı'nın çabaları ile desteklenecek ürün adedi 5'e çıktı ama yaşanan süreç, sanırım gerekli mesajı

⁵⁰ Öztuksavul, Armağan, "Tarım Reformu Kimler İçin", www.antimai.org.tr

⁵¹ **Kapital Dergisi**, Haziran 1999.

⁵² **Cumhuriyet Gazetesi**, Ergin Yıldızoğlu, 24 Mayıs 1999.

vermiştir. Nitekim Cargill Başkanı Micek, Amerikan Ziraatçiler Federasyonu'nun 1999 yılı Konferans açılış konuşmasının sonunda amaçlarını açıkça ortaya koymaktadır: *"Ve eğer bir ortak hedefe doğru hep beraber çalışırsak, o hedef egemen olabilir: Bu hedef tarım ürünleri için hem içerde, hem de dışarda pazarları açık hale getirmek ve ABD tarımının dünyada en verimli ve üretken olmasını devam ettirmek için beraberce çalışmaktır."*⁵³

Avrupa Birliği, toplam pancar şeker üretiminin yüzde 2'si oranında tatlandırıcı üretime izin verirken, Türkiye'de 1994'ten itibaren, yüzde 10'ları aşan miktarda, Bakanlar Kurulu'na da yüzde 5 eksiltme, yüzde 5 artırma yetkisi verilmiştir. Cargill tarafından ithal edilen mısıra dayalı üretilen tatlandırıcılar nedeniyle şeker stoklarının oluşması ve bu alandaki kota uygulamasının kaçınılmaz duruma gelmesi sonucu, IMF dayatmaları ile takvime bağlanarak Şeker Yasası'nın 15 acil yasa arasında çıkarıldığı açıkça ortadadır.

g) Şeker Sektörü ve TŞFAŞ

1935 yılında kurulan Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ, ÖİB'in özelleştirme portföyünde yer almaktadır. Ülkemizde özelleştirilmesi istenen şeker fabrikalarının kuruluş süreci incelenirse, özel sektör tarafından kurulan fakat işletilemeyen fabrikaların, Osmanlı döneminde şekerin tümü dışarıdan alınırken, Cumhuriyetle birlikte ulusal üretime geçiş kararı alınması üzerine devlet müdahalesi ve devletleştirmeler sonucu üretime geçtikleri unutulmamalıdır. Türkiye'de şeker pancarı tarımını Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yaygınlaştırmış, şeker pancarı tarımıyla birlikte hayvancılık ve çağdaş tarım anlayışı da yerleştirilmiştir.

IMF'ye 22 Haziran 2000 tarihinde verilen Niyet Mektubunda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin de özelleştirme kapsamına alınacağı belirtilmektedir. Bu niyete paralel olarak hızla 4 Nisan 2001'de TBMM'de kabul edilerek yürürlüğe giren Şeker Kanunu, gerek şeker pancarı üreticileri gerekse TŞFAŞ açısından önemli düzenlemeler getirmektedir.

- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye (TŞFAŞ) bağlı, 25'inin sermayesinin tamamı devlete ait olmak üzere 27 şeker fabrikasının (2000 Programındaki niyet mektuplarında da taahhüt edildiği üzere) özelleştirilmesine zemin hazırlanması;
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile TŞFAŞ'nin yerine geçecek şekilde, kamu tüzel kişiliğine sahip bir Şeker Kurumu'nun oluşturulması; bu Kurum bünyesinde bir Şeker Kurulu ile hizmet birimlerinin oluşturulması;
- Kurumu yönetecek olan Şeker Kurulu'nun Bakanlar Kurulunca atanacak, ancak özel şeker fabrikalarını (sakkaroz ve nişasta bazlı şeker üreticilerini ayrı ayrı olmak üzere) içerecek şekilde 7 üyeden oluşması;
- Ülkede şeker pancarı üretimine, şeker üretimine ve iç pazara verilebilecek şeker miktarına Kurul'ca belirlenecek kotalar getirilmesi; nişasta bazlı şekerler (NBŞ) için bu kotanın en fazla %10'u oranında kota tahsis edilmesi;
- Toplam kotanın şirketlere dağıtımında Kurul'un yetkili olması;
- Şeker pancarı fiyatı 2001 yılında da (hedeflenen enflasyon oranında) Bakanlar kuruluna bırakıldıktan sonra, izleyen yıllarda bu fiyatın şeker fabrikası işleticileri ile şeker pancarı üreticileri arasında varılacak mutabakata bırakılması;

⁵³ Cargill Bulletin, Nisan 1999.

- Şeker satış fiyatlarının, şeker fabrikası işleten gerçek ve tüzel kişiler tarafından serbestçe belirlenmesi...

Görüldüğü gibi, süper yetkilerle donatılan bu kamu-özel sektör karması Kurulun, yabancıların sektöre girmesiyle daha fazla olmak üzere, bir tahkim kurulu gibi çalışması düşünülmüştür. Yasanın geçici 8.maddesinin şu hükmü de ilginçtir: *"Uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar çerçevesinde, Bakanlar kurulu, Kurum ve organlarının görev, yetki ve görev süresini 31.12.2004 tarihinde yeniden belirler"*. Böylece, WTO çerçevesinde yürütülen yeni müzakerelerin doğuracağı yeni durumlara (yeni bağımlılık ilişkilerine) uygun yeni bir çerçeve hazırlanabilecektir.⁵⁴

Beş yılda şeker fiyatlarının yarı yarıya düşmüş bulunması, kısa dönemde talebi arttırmak pek mümkün olmayacağına göre, arzın kısılması ve üretimi kısılan ülkelere şeker ihraç edilmesi arayışlarını arttırmıştır. Türkiye'de, dünya ortalamasının üstünde verimliliğe sahip birkaç üründen biri olan şeker pancarı üretiminin yıldan yıla azalan kotalara bağlanmasını öngören Şeker Yasası'nın bu kadar ısrarla bize dayatılmasının anlamı açıktır.

TŞFAŞ'ye ait 27 adet şeker fabrikasını gözden çıkarırken, bunların muhtemelen Orta ve Batı Anadolu'da bulunan ve kârlı çalıştırılma imkanları olan 11 adedinin satışı mümkün olurken, 8 adedinin teknolojisinin yenilenmesi gerekecek, özellikle Doğu Anadolu'da bulunan 8 adedinin arsa fiyatına tasfiyesi söz konusu olabilecektir. Doğu Anadolu'da kamu yatırımcılığının oynadığı sosyal ve ekonomik amaçlar (*bölgesel gelir dağılımının aşırı bozulmasının önlenmesi, istihdamın geliştirilmesi, kırsal göçün denetim altında tutulması*) tümünden terkedilmiş olacaktır. Ayrıca, özelleştirme, TŞFAŞ'ye bağlı 4 alkol fabrikasının, 6 makine fabrikasının, 1 tohum işleme fabrikasının, 2 tarımsal işletmenin, 1 araştırma enstitüsünün, yani entegre bir sistemin yok edilmesi anlamına gelecektir.

h) Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri

Gelişmiş ülkelerde yapılan özelleştirme uygulamalarında, tarımsal kuruluşlar ve sanayiler kooperatiflerin mülkiyetinde olduğu için, tarımsal sanayilerin özelleştirilmesine rastlanılmamaktadır. Ülkemizde ise, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda küçük üreticiliği desteklemek amacıyla oluşturulan tarım satış kooperatifleri ve birliklerine verilen destek, 1.6.2000 gün ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ile sona erdirdi ve bu kuruluşların tasfiye süreci başlatıldı. TSKB ile ilgili ilk "reform" çalışmalarında, AFC adlı kuruluşa hazırlatılan "Tarım Satış Kooperatiflerini Geliştirme Projesi" ile de, merkezi bir "kurul"un kurulması önerilmiştir. Bu kapsamda yer alan kooperatifler ve birlikler arasında, **Pankobirlik, Fiskobirlik, Çukobirlik, Trakyabirlik, Marmarabirlik, Güneydoğu Birlik ve Karadeniz Birlik** sayılabilir.

i) Toprak ve Su Varlığımızın Özelleştirilmesi

Küreselleşen dünyada, toprak ve suyun dolayısıyla gıdanın stratejik madde olacağı 21.yy'da; iyi nitelikli tarım topraklarını korumak, erozyonu önlemekten daha da fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, çok uluslu şirketlerin, gelişmiş ülkelerde

⁵⁴ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler.

korunan tarım topraklarını gelecek için rezerv ayırmalarını dikkate alarak, gelişmekte olan ülkelerin verimli ovalarına sanayi tesisleri, dev konut yatırımları yaptıklarını; sözleşmeli üreticilik modeliyle gelişmiş ülkelerde yasaklanan veya kısıtlanan bütün ekim alanlarını bu ülkelere kaydıldıklarını; yerli ortaklarıyla örneğin, GAP bölgesinde büyük miktarlarda arazi aldıklarını; doğal alanları enerji yatırımları ve altın arama faaliyetleri ile yok ettiklerini görmekteyiz.⁵⁵

1980'li yıllardan itibaren ise, tarımla birlikte, toprak ile ilgili reformlar da Dünya Bankası'nın yapısal uyum kredileri çerçevesinde hayata geçirilmektedir. Toprak mülkiyetine ilişkin yasal düzenlemeler genellikle Dünya Bankası'nın hukuk bölümü tarafından sağlanan teknik destekle birlikte hazırlanmakta; reformlarla, çiftçilere tapu dağıtılırken, aynı zamanda tarımsal alanların az sayıda elde toplanması teşvik edilmektedir. Eğilim, küçük çiftçilerin topraklarını yitirmesi ve/veya ipotek altına sokulması, tarım ürünleri sektörünün büyümesi ve topraksız bir mevsimlik tarım işçisi sınıfının oluşması yönündedir. Dahası, alınan önlemler genellikle -modernite bağlamında- eski feodal toprak sahipleri sınıfının haklarının geri verilmesine yardım etmekte; toprak sahipleri de çoğu kez, ironik bir şekilde, ekonomik liberalizasyonun savunuculuğunu yapmaktadır. ***Dünya Bankası'nın tavsiyeleriyle satılan kamu arazilerinin gelirleri ulusal hazine tarafından uluslararası kredi kuruluşlarına yönlendirilecek olan devlet gelirleri yaratmak için kullanıldığından, toprağın özelleştirilmesi borç servisi hedefine de hizmet etmektedir.***⁵⁶ Bu politikalar, Somali, Peru, Bolivya, Brezilya, Kuzey Vietnam, Yugoslavya'da uygulanmış ve ülkeler adına benzer olumsuz sonuçlara yol açmıştır.

Yabancı sermayenin yatırım yapmama şantajı ile ulusal yargının doğal kaynakları ve toprağı koruyucu kararlarını devre dışı bırakmak için, siyasal süreci kullanarak Uluslarüstü Yargıyı (Uluslararası Tahkim) devreye sokma çabaları gündemdedir. Bu noktada Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI Süreci) hükümleri önem kazanmaktadır. Metni basına dağıtılan fakat bazı ülkelerin çekinceleri nedeniyle halen imzalanmayan bu anlaşmanın maddeleri, çeşitli hukuksal düzenlemelere içselleştirilmektedir. Ülkemizde de, 26.08.1998 tarih ve 23445 sayılı R.G.'de bazı maddeleri değiştirilerek yeniden yayımlanan Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmeliğin, iyi nitelikli tarım arazilerinin genel maksatlarla tarım dışı kullanımındaki istisnaları düzenleyen 8.madde c) bendine ilave edilen *"...Yabancı sermaye ile desteklenen ihracat ağırlıklı ileri teknoloji yatırımları"* ifadesi çok anlamlıdır. Yerli sermaye ile desteklenen ileri teknoloji yatırımlarını dışlayan madde ile fiilen, ÇUŞ'ların I., II. sınıf tarım arazilerini yok etmelerine olanak tanınmıştır. Bu yönetmelik değişikliğinden yararlanarak, I. sınıf tarım arazileri üzerinde, Bolu'da Massey Fergusson traktör fabrikası, Bursa'da Cargill mısır nişasta tesisinin kurulmasına başlanmıştır. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'nın Danıştay'a açtığı dava, yönetmeliğin tümüyle iptali sonucunu doğurmuş, fakat toprak tahsisini engelleyememiştir.

Lozan Anlaşması çerçevesinde Köy Yasasıyla yabancıların köyde taşınmaz edinmelerinin yasaklanması ve Tapu Yasasında sınırlamalar getirilmesi, yabancılarla

⁵⁵ SUIÇMEZ, Baki Remzi, **Türkiye Topraklarının Yönetiminde Yasal ve Yönetimsel Sorunlar-Çözümler**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, TODAİE, Ankara, 2000.

⁵⁶ CHOSSUDOVSKY, Michel, **Yoksulluğun Küreselleşmesi (IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü)**, Çivi Yazıları, İstanbul 1999, s.76.

arazi satışını düzenleyen yasalar ve özelleştirme politikaları ile aşılmaya çalışılmış, kamu araçlarının yabancılara geçmesi Anayasaya aykırılık oluşturduğu için Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir. Bu sürecin son halkası ise, *Hazineye Ait Arazilerin Satışı Hakkındaki Yasa* ve *Endüstri Bölgeleri Yasa Tasarısı* ile getirilen düzenlemelerdir.

Su varlığının özelleştirilmesi, tarımsal kullanım ile sınırlı olmayıp, kentsel kullanımı da kapsamakta ve Ortadoğu Su Politikası'nın bir aracı olarak kullanılmaktadır. İçeriği kamuoyundan ve hatta devlet yetkililerinden bile gizlenerek kabul ettirilmeye çalışılan ve eğitimden sağlığa, kültürden ulaşıma tüm hizmet alanlarının serbest piyasaya açılması için yasal düzenlemeler getiren ilk Çok Taraflı Yatırım ve Ticaret Anlaşması olan GATS, uluslararası anlaşmalarda daha önce ticaret politikası içinde tanımlanan alanları bile piyasa ekonomisine açarak, hizmetler alanına yatırım yapacak yabancı şirketlere, yerlilere tanınan hakların aynısının uygulanması koşulunu getirmektedir. DTÖ'nün önderliğinde yürütülen GATS görüşmelerindeki, 11 temel kategori arasında "Su iletim sistemleri, enerji ve atık su işleme" ile "tüm çevresel hizmetler" de yer almaktadır.

GATS'ın "*Su Dağıtım Hizmetleri*" maddesinde, suyun yerelde boru hatlarıyla iletimi dışında, su kaynaklarının kamudan özel sektöre el değiştirmesi amaçlanmaktadır. Sürecin tarım sektörüne yansımaları ise, suyun piyasa ekonomisine açılması durumunda, özellikle ulusal gelirin önemli bir bölümünü tarım üretiminden sağlayan ülkelerde tarımın giderek küçülmek zorunda kalması olacaktır.

Su kaynaklarının özelleştirilmesi için de, diğerlerinde olduğu gibi öncelikle Dünya Bankası projeleri gündeme gelmiştir. 1997 tarihli "*Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi*", DSİ ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce uygulamaya sokulmuştur. Doğal olarak, Dünya Bankası'nın el attığı her alan ve kurum gibi bu iki kurumun varlığı da sorgulanmaya başlanmıştır.

i) Tarımsal Altyapı Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

Özelleştirme, *yalnızca kamu kurum ve kuruluşlarına ait işletmelerin özel kişi ve kuruluşlara satılması olmayıp, "taşeronlaşma ya da emanet işlerin azaltılarak işlerin özel kişi ve kuruluşlara yaptırılması" da bir özelleştirme yöntemidir. Karayolları, Köy Hizmetleri ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlükleri, yapıları gereği satılarak özelleştirilemeyeceği için, bu kuruluşları özelleştirmenin yolu, bu kuruluşlarca yerine getirilen hizmetlerin müteahhitlere ve taşeronlara yaptırılmasıdır.*

Kamu sektöründe taşeronlaşma ve fason üretim, 24 Ocak 1980 istikrar programı sonrasında bilinçli olarak gündeme getirilen ve sistemli bir biçimde yerleştirilen bir uygulama olup, bu doğrultudaki ilk sistemli çabalardan biri, 1983 yılında hazırlanan *Ulaştırma Ana Planı*'dir. Bu Plan uyarınca Karayolları Gn.Md.'nin emaneten yaptığı işlerin 10 yılda yüzde 60'dan yüzde 25 düzeyine indirilmesi öngörülmüştür. Yol-İş Sendikası'nın 1992 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü işyerlerinde mevsimlik işçilerin yıllık çalışma süresi sürekli olarak azaltılırken, taşeronlaşma hızla yaygınlaştırılmaktadır.

2001 yılında ise, altyapı hizmetlerinin özelleştirilmesi yeniden gündeme getirilmiştir. IMF'nin vereceği yeni kredi dilimi için Hazine Müsteşarlığı ve Maliye

Bakanlığı tarafından gündeme getirilen ve kamu harcamalarında 7.1 katrilyon lira daraltma yaratacağı iddia edilen “*gider azaltıcı ve gelir artırıcı tedbirler paketi*”; **Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün kapatılarak İl Özel İdarelerine devri sonucu hizmet alanlarının özelleştirilmesi ve yerelleştirilmesi ile belli kesimlere yeni çıkar alanları açılmasını** amaçlamaktadır. ODA’mızın 10 Kasım 2001 tarihinde yaptığı Basın Toplantısı’nda, “**Yeni Önlemler Paketinin Ulusal Varlıklarımızı Yok Edecek Yeni Bir Yıkım Programı**” olduğu iktidara ve kamuoyuna açıklanmasına karşın⁵⁷, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün il özel idarelerine devri yöntemiyle tasfiyesi takvime bağlanarak, IMF’e verilen 20 Kasım 2001 tarihli Niyet mektubuna konulabilmiştir.

Bir anımsatma yapmanın son derece yararlı olacağını düşünüyorum. 5 Temmuz 2001 tarihli Sabah Gazetesi’nde 2. Cumhuriyetçilikle övünen bir bayan köşe yazarının “*Köy Hizmetleri...*” başlıklı makalesinde; kendi ifadesiyle “**ne yaptığını tam bilemediği ve fazla da önemsemediği**” Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü hakkında yanlış ve yanlı rakamsal değerlendirmelerde bulunarak, “**bürokrasinin kendi kendisini küçülteceğinden o kadar umudumu kestim ki, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü gibi kurumları tespit ettikçe kredi koşulları listesine koyulması için IMF’ye gammazlamaktan başka çare düşünemiyorum**” diyebilmiştir. 2001 Türkiye’sinde, “**Mandacı**” zihniyete bundan daha iyi bir örnek verilebilir mi?

KHGM’nin kapatılmasının yaratacağı sorunlar ve kapatılma nedenlerini kısaca incelersek; *a) yerel siyasi baskılar artarak kaynaklar plansızca ve savurganca kullanılacak, b) bölgesel eşitsizlik sorunu büyüyecek, c) toprak ve su kaynaklarının belirlenmesi, korunması ve yönetimi için, ülke bütününde planlamalar ve havza bazında uygulamalar yapılamayacak, d) tarımsal desteklerin kaldırıldığı süreçte, Devletin Türk çiftçisine dolaylı olarak verdiği son destek arazi toplulaştırma hizmetleri istenilen düzeyde ve nitelikte verilemeyecek, e) Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün kendi personeli ve donanımı ile kırsal kesime hizmet götürürken görev alanına giren ve ihaleli sisteme göre çok daha ucuza mal ettiği hizmetlerin parasallaştırılması sağlanarak, tümüyle ihaleli olarak gerçekleştirilmesiyle doğacak pazarı yerli ve yabancı özel sektör dolduracaktır.*

6) Küreselleşme Süreci ve Özelleştirme Politikalarının Olumsuz Sonuçları

Kamu yatırımlarının toplam bütçe harcamaları içindeki payının sadece %5 civarında olduğu, dolayısıyla burada daha fazla bir tasarrufun söz konusu olamayacağı açıktır. Bütçe vergi gelirinin neredeyse tümünü yutan faiz ödemelerinin yükü üzerine hiçbir düzenleme düşünülmezken, tartışmaların bütçe harcamaları içinde sadece %10’u civarında pay tutan KİT sistemi, sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler üzerine yoğunlaştırılması, yatırımcı kamu kuruluşlarının tasfiyesine gidilmesi, son derece maksatlı, ya da en azından hedef saptırıcı bir yaklaşım olmaktadır. Kısacası devlet bu haliyle bütçesini yatırım veya büyüme için değil, bir gelir transferi aracı olarak kullanmaktadır. Başka bir ifadeyle, devlet bütçesi artık sosyal altyapı ve ekonomik büyümeyi değil, finans piyasalarına kaynak transferini yeniden düzenlemenin bir aracı haline dönüşmüş gözükmektedir.

⁵⁷ TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 10 Kasım 2001 Tarihli Basın Açıklaması.

Tarım; toprak, su ve iklim gibi doğal kaynakların üretken bir yapıya dönüştürülerek bitkisel ve hayvansal üretimde bulunma ve ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması faaliyetlerini içeren bir sektördür. 1980'li yıllardan beri dış dayatmalara bağlı olarak uygulanan politikalar sonucu, tarımın tüm alt sektörleri yerli ve yabancı özel sektöre açılmakta, devlet "sözleşmeli üreticilik" sistemine geçişle birlikte üretici ve sanayiciyi baş başa bırakarak aradan çekilmekte, böylece işlevsiz kalan kamu yönetiminde karar alma mekanizmaları tasfiye edilmekte, Tarım Bakanlığı'nın işlevi dış borç yönetimini yürüten kurumların devreye girdiği "kurul"larda tek oyla söz sahibi olma düzeyine indirilmektedir. Bu süreçte, istihdam içindeki payı hâlâ %40 düzeyinde bulunan tarımın millî gelir içindeki payı daha hızlı bir gerilemeyle 1990'ların sonunda yüzde 15 düzeyine düşürülmüş; böylece kırsal alan ve tarım sektörü, Türkiye'nin görece en düşük yaşam standardına sahip kesimlerini barındırır duruma gelmiştir. Türkiye açısından bu denli önemli bir sektörün, sadece uluslararası finans kuruluşlarının telkinleriyle geleceğe hazırlanması olanaksızdır.

Kırsal alanda tarım sayesinde güçlkle ayakta durmaya çalışan kitlelere yönelik, dış telkinlerin ötesinde hiçbir önlem alınamaması, yani tarımın tasfiye süreci, yeni bir kırsal göç dalgası yaratabilecektir. Bunun salt ekonomik maliyetleri bile, mevcut destekleme maliyetlerinin üzerine çıkabilecektir. Ayrıca, Türkiye'nin giderek daha zor yönetilir bir toplumsal dokuya sahip olacağı öngörülebilir.

Gıda güvenliğinin kaybolması ve bozulan gelir dağılımı, en çok zarar görenlerden başlayacak olan açlık tehlikesini getirecektir. 2001 Türkiye'sinde **açlıktan ölen çocuğunu taşıyan bir babanın fotoğrafı** yer alabilmiştir. Toplum ve onu oluşturan bireylerin sağlıklı ve güçlü olarak yaşamasında, ekonomik ve sosyal yönden gelişmesinde, refah düzeyinin artmasında, huzurlu ve güvence altında varlığını sürdürebilmesinde yeterli ve dengeli beslenme temel koşullardan birisidir. Sağlıklı bir yaşam ancak **gıda güvencesi ve güvenliğinin sağlanması** ile sürdürülebilir.

Ekonominin yeniden yapılanması, tehlikeli bir yabancılaştırmayı da beraberinde getirmektedir. Ekonominin yabancılaştırılması konusunda, kamu bankaları ile fon kapsamındaki bankaların durumu yanında, özelleştirilen kamu kurumlarının yabancı tekellerin kontrolüne geçmesi de endişe vericidir. Yerli özel sektörün yabancılaşması ise, asıl niyeti açıkça göstermektedir.

Belki de en önemli sorun, ulusal karar mekanizmalarının çeşitli yöntemlerle işlemez duruma getirilmesi ve devletin "*sosyal ve hukuk devleti*" niteliklerinin değiştirilmesi ya da dönüştürülmesidir. Her biri ayrı kamu tüzel kişiliğine sahip "*idareler ve kurullar*", Devlet tüzel kişiliğinin ve dolayısıyla bütçe dışına çıkışın önemli birer aracısı olmuşlar, sektör kuruluşları gibi gözükmelerine karşın, "*sermaye hareketlerinin serbestleşmesi*", "*uluslararası ekonomi ile bütünleşme*", "*yeni bölüşüm dinamiklerine geçiş*" gibi genel politikalara hizmet eden; kamu müdahalesini en aza indiriyor gibi gözükken; ancak, müdahalenin yönünü uluslararası ekonomik bütünleşme lehine değiştirmeye hizmet eden kurum ve kuruluşlar olarak idare ve mali sistem içinde yerlerini almışlardır. IMF ve Dünya Bankası'nın da kurulmasını uygun gördüğü bu kuruluşlar "devletin yeniden yapılanmasının" önemli birer aracı olduklarından, idari ve mali disiplin programı içinde yer almamaktadırlar.⁵⁸

⁵⁸ Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler.

Dış dinamiklerin yönlendirmesini ulusal çıkarlarımıza uygun gören liderlerin, yapılan uyarıları dikkate almayıp koşulsuz şekilde bu programları sahiplenmesi ve uygulaması ne kadar yanlışsa; ekonomik krizlerin süresi azalıp etkileri çoğaldığında "IMF'ye direneceğiz; IMF'ye uyduk, çöktük" açıklamalarını yaparken; yeni çözümleri, adını "Ulusal Program" koyarak, yine IMF ve Dünya Bankası Programlarında aramak daha büyük yanlıştır.⁵⁹ **Küreselleşme sürecinde Ülkemizin dış dinamiklerin etkisi altında sömürge durumuna düşürülmemesi ve iç dinamiklerin belirleyiciliğinde bağımsızlık çizgisini koruyarak çağdaş dünyada yerini alabilmesi için, 2002 koşullarında dahi, Atatürk ve kadrosunun gösterdiği "irade" anımsanmalıdır.**

Bu aşamada tarım sektörünün yönetiminden sorumlu Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın tutumunu da irdelemek yararlı olacaktır. Sayın Tarım ve Köyişleri Bakanı, 2002 Yılı Bütçe görüşmelerinde; şu açıklamaları yapmıştır.⁶⁰

"... Bana göre biz, kendimize yeterli ülke olmadık hiçbir zaman; ama, olma gücümüz var, dışarıya satma gücümüz var. İşte, 2023 yılına kalmadan, ama 2023 yılında, Türkiye, dünyada kendine yeten ve dışarıya satan toplam üç ülkeden birisi olmalıdır. Hedefimiz bu. ... Ama, şu iyi bilinsin ki, biz köylüler olarak, biz tarımda çalışanlar olarak şunu söylüyoruz, gerekirse karasabanla süreceğiz, kânyıla çekeceğiz, düvenle ezeceğiz, yel bekleyip savuracağız, su değirmenlerinde dövüp un yapacağız, un yapacağız, fırıncıya vereceğiz, hiç kimse Türkiye'yi gıda pazarı olarak görüp iştahlanmasın. ... Değerli arkadaşlarım, Sayın Başkanım, kısa keseceğim ama çok önemli, herkes bunu konuşuyor, televizyonlarda artık tarımı konuşmaya başladılar. Biz tarımda ne yaptık, en büyük başarımız şu, bunu muhalefetteki arkadaşlarım özellikle çok iyi dinlesinler. Hiç konuşulmayan tarımı son iki senedir gündeme getirdik, en büyük başarımız bu, belki bunda biraz köylümüzün çok fazla sıkıntılı olmasının da etkisi vardır."

Ziraat Mühendisleri Odası'nın düzenlediği bu Sempozyum'un Afişinde yer alan Kurtuluş Savaşı sonrası cepheden tarlaya koşan Kuvayı Milliyeci'nin resmi; karasabana geri dönmek için değil, 2023 yılını beklemeksizin ulusal tarım politikalarının uygulanması sonucu *üreterek gelişen bir ülke* olabilmemiz için; tarımı yaşanan yıkım nedeniyle ülke gündemine taşımak için değil, üreticilerimizin dış ülkelerin üreticileri ve çok uluslu şirketlere karşı sağladıkları başarı için; küreselleşme adına yapılan ekonomik ve siyasi saldırılara karşı yapılacak mücadelenin, 1920'li yıllarda yapıldığını ve başarıldığını anımsatmak için gündeme getirilmiştir.

Sayın Bakan, sabahki konuşmasında bazı sıkıntıları olduğunu kamuoyuna yansıtmakla birlikte, "Tarım Reformu"nu savunmaktadır. Hazine Müsteşarlığı'nın web sitesinde yayımlanan "Tarım Sektöründe Reform" başlıklı belgede, AB'de 13 üründe, ABD'de 7 üründe desteklemenin sürdüğü belirtilmektedir.⁶¹ Türkiye'de ise, 2002 yılında desteklenen ürün sayısı "soya fasulyesi ve kanola" ile sınırlanmış, daha sonra

⁵⁹ SUIÇMEZ, Baki Remzi, "Tarım Sektöründe Özelleştirmeler Dönemi", **Tarım ve Mühendislik**, S: 62, Ankara, 2001, s. 11.

⁶⁰ www.tbmm.gov.tr

⁶¹ www.treasury.gov.tr, NOT: Bu belgede yazılanların tam aksini savunmak, Türkiye'nin çıkarımadır.

“pamuk, ayçiçeği ve zeytinyağı” destekleme kapsamına alınmıştır. Bu durumda alternatif ürün olarak mısırı öneren Sayın Bakan’ın; Kanola, Cargill şirketinin ülkemizde sözleşmeli üretim ile yaygınlaştırmaya çalıştığı bir bitki iken, başlıca Arjantin’den getirilen ve AB ile ABD’de destek kapsamında olan “mısır”ın Türkiye’de neden destek kapsamına alınmadığını açıklaması gerekmez mi? Aslında, politika belirleme yetkisinin Hazine Müsteşarlığı’na ve Kurul’lara devredilmesi nedeniyle, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’na kızmak, fazla da bir anlam ifade etmemektedir .

7. Sonuç ve Öneriler

Türkiye, uzun bir süre rant ekonomisi koşullarında yaşamak zorunda bırakılmıştır. 2002 yılına girerken gerek dış, gerekse iç dinamikler ve bazı zorunluluklar nedeniyle yeni bir arayışa ve istikrar programına yönelmiştir. Geline nokta, Ülkemizde 18 ayrı programla denenen IMF-DB Politikaları ile giderek artan sorunlarımızın çözülemeyeceği ortadadır.

Bugün Türkiye ekonomisi, üretmediği için bir dizi krizle karşı karşıya gelmektedir. Türkiye’nin bu krizi borçlanarak çözüme olanağı kalmamıştır. Üretim olmadığı için, dış borçlarını kendisinin ödeyememesi ve vergi gelirlerinin de tamamına yakınının iç borçlarının faizine yetmemesi nedeniyle, bugünkü krizin boyutu geçmiş yıllara göre çok daha büyüktür. Krize karşı dış dinamiklerce öngörülen düzenlemeler, bizi köklü bir siyasi, ekonomik ve mali yeniden yapılanma zorlamasıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu düzenlemeleri olduğu gibi kabullenmek ise, Türkiye’nin ulusal değerlerinin ve ulusal egemenlik anlayışının çok ciddi biçimde zedelenmesi sonucunu doğuracaktır. Bu nedenle, Türkiye bir “varolma-yok olma” mücadelesi vermektedir. Varolma savaşını kazanmak, açlığı ve yoksulluğu aşabilmek içinse Türkiye’nin yeniden üretir duruma getirilmesi gerekmektedir.

Dışarıdan dayatılan Özelleştirmelerin ana amacı ise, ulusal varlıklar ve sosyal kazanımlar yok edilerek ulus-devletin zayıflatılması, ulusal egemenliğin ortadan kaldırılmasıdır. Ulusal egemenliğin olmadığı yerde, demokrasiden ve emekçi haklarından söz edilemez. Bu bağlamda Ulus devletin daha da güçlendirilmesinin yolu, *demokratik ve laik, sosyal hukuk devletinin* geliştirilmesinden geçmektedir.

Bu bağlamda; Ülkemizde ivedilikle IMF ve DB eksenli politikaların geriletilmesine yönelik çabalar yoğunlaştırılmalı, ulusal çıkarlara dayalı, üretim, yatırım, verimlilik ve teknolojik gelişme öncelikli planlamalara dayalı Ulusal Programlar hazırlanmalı, ulus devlet temeline dayalı bir sosyal hukuk devletini gerçekleştirecek büyüme-kalkınma modeli uygulanmalıdır. Ulusal kaynakları iç ve dış sermaye kesimlerine transfer eden borçlanma sisteminden vazgeçilmeli, Tarımsal KİT’ler yeniden yapılandırılarak güçlendirilmeli ve özleştirilmeli ya da demokratik üretici kooperatiflerine devredilmeli, destekleme kurum ve araçlarındaki sorunları gidererek temel ürünlerde kendine yeten ve tarımsal dışsıtım geliri elde eden bir tarımsal yapıyı gerçekleştirecek politikalar uygulanmalıdır.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, “zenginleşmenin zenginleştiği” bu süreçte, bilgi ve deneyim birikimine sahip bilinçli üyeleriyle, ülkemizin çağdaşlaşma yönünde vereceği bağımsızlık ve onur mücadelesinde her zamanki gibi yerini ön safhalarda alacaktır. “Özelleştirme” adı altında yaşanan yabancılaştırma süreciyle mücadele, bu sürecin yalnızca bir boyutudur.

KAYNAKÇA

- BORATAV, Korkut, "Ekonomi ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ed. Işık KANSU, KİGEM Yayını, Ankara, 1996.
- Cargill Bulletin**, Nisan 1999.
- CHOSSUDOVSKY, Michel, **Yoksulluğun Küreselleşmesi (IMF ve Dünya Bankası Reformlarının İçyüzü)**, Çivi Yazıları, İstanbul 1999.
- Cumhuriyet Gazetesi**, Ergin Yıldızoğlu, 24 Mayıs 1999.
- DPT, 8. BYKP, **Gübre Sanayi ÖİK Raporu**, Ankara, 2000.
- ERGİN, Gürol, **Kuşatılmışlar Ülkesi Türkiye**, Art Yayın, Ankara, 2001.
- ERGİN, Gürol, "Tütün ve Sigarada Kamu Girişimciliği", **Dünyada ve Türkiye'de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu Bildirileri**, Cilt II, TMMOB-EMO Ortak Yayını, İstanbul, 1998.
- EROĞUL, Cem, "Ulus Devlet ve Küreselleşme", **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ed. Işık KANSU, KİGEM Yayını, Ankara, 1996.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Yönetim Hukuku**, 13. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999
- Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, TMMOB Yayını, Ankara, 2001.
- GÜLER, Birgül Ayman, **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi (Yapısal Uyarılama Politikaları)**, TODAİE Yayını, Ankara, 1996.
- GÜNAYDIN, Gökhan, "Acil Önlemler Paketi ya da Ulusal Ekonomik Program", **Tarım ve Mühendislik**, S:62, Ankara, 2001.
- GÜVENÇ, Nazım, **Küreselleşme ve Türkiye**, BDS Yayınları, İstanbul, 1998.
- IŞIKLI, Alpaslan, "Emek Yanlısı Politikalar" Oturumu Bildirisi, **Emek Politikaları Sempozyumu (24-25 Mart 2001-Ankara)**, Emek Platformu - TMMOB Yayını.
- Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, "Çıkarken", KAYUD, S: 1, Mayıs 2000, Ankara.
- Kapital Dergisi**, Haziran 1999.
- KAZGAN, Gülten, **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999.
- KEPENEK, Yakup, "Ekonomik Gelişmede Devletin 'Yeni' Yeri", **Dünyada ve Türkiye'de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu Bildirileri**, Cilt I, TMMOB-EMO Ortak Yayını, İstanbul, 1998.
- KEPENEK, Yakup, **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1989.
- Milliyet Gazetesi**, 7 Ocak 1991.
- Mülkiye Dergisi**, S: 217, C:XXIII, Temmuz-Ağustos 1999.
- ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, (Güncelleştirilmiş İkinci Basım), AÜSBF Yayını, Ankara, 1998.

- OYAN, Oğuz, “Kamu Maliyesi ve Politikası”, **Türkiye Ekonomisi-Sektörel Analiz**, Ed. Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ, Turhan Kitabevi-Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1998.
- OYAN, Oğuz, “Kalkınma ve Sosyal Adalet” Oturumu Bildirisi, **Emek Politikaları Sempozyumu (24-25 Mart 2001-Ankara)**, Emek Platformu - TMMOB Yayını.
- ÖZER; Attila, Gerekçeli ve 1961 Anayasası İle Mukayeseli 1982 Anayasası, Ankara, 1996.
- ÖZTUĞSAVUL, Armağan, “Tarım Reformu Kimler İçin”, www.antimai.org.tr.
- Petrol-İş, **Gübre Sektöründe ve Tarımda Özelleştirmeye Hayır**, İstanbul, 2000.
- SEZEN, Seriya, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, TODAİE Yayını, Ankara, 1999.
- SUIÇMEZ, Baki Remzi, **Türkiye Topraklarının Yönetiminde Yasal ve Yönetimsel Sorunlar-Çözümler**, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, TODAİE, Ankara, 2000.
- SUIÇMEZ, Baki Remzi, “Tarım Sektöründe Özelleştirmeler Dönemi”, **Tarım ve Mühendislik**, S: 62, Ankara, 2001.
- SÖNMEZ, Sinan, “Emek Yanlısı Politikalar” Oturumu Bildirisi, **Emek Politikaları Sempozyumu (24-25 Mart 2001-Ankara)**, Emek Platformu - TMMOB Yayını, s.90.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları**, Mayıs 2000.
- TİMUR, Taner, **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası**, 10 Kasım 2001 Tarihli Basın Açıklaması
- TÜRK-İŞ, Türk-İş Araştırma Merkezi, **KİT’ler ve Özelleştirme (İddialar ve Gerçekler)**, Ankara, 1998, s.3.
- YILMAZ, Gaye, **Kapitalizmin Kaleleri-II (WTO-Dünya Ticaret Örgütü)**, Türkiye MAİ ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu Yayını, İstanbul, 2001.